OIKEUSMINISTERIÖ
JUSTITIEMINISTERIET

Yksityisoikeus- ja oikeudenhoito-osasto **Vastine**

Lainsäädäntöneuvos Jukka Siro 24.11.2021

Eduskunnan lakivaliokunnalle

Vastine

Eduskunnan lakivaliokunta on pyytänyt oikeusministeriöltä vastinetta lakivaliokunnassa kuultujen asiantuntijoiden lausunnoista ja perustuslakivaliokunnan lausunnosta PeVL 43/2021 vp liittyen hallituksen esitykseen suullisen todistelun tallentamista ja vastaanottamista yleisissä tuomioistuimissa koskevan lainsäädännön uudistamiseksi (HE 133/2021 vp).

Oikeusministeriö on toimittanut lakivaliokunnalle välivastineen 4. marraskuuta 2021 ja sen täydennyksen 23. marraskuuta 2021. Välivastinetta on käsitelty välivastinekuulemisessa 9. marraskuuta 2021.

Tämä vastine korvaa välivastineen ja sen täydennyksen. Oikeusministeriö esittää tässä vastineessa käsityksensä myös siitä, mihin perustuslakivaliokunnan hallituksen esityksestä antama lausunto antaa aihetta. Vastineen lopussa oikeusministeriö esittää kootusti näkemyksensä siitä, mitä muutoksia hallituksen esityksessä ehdotettuihin pykäliin tulisi asiassa saatujen lausuntojen pohjalta tehdä.

Oikeusministeriö esittää vastineenaan kunnioittaen seuraavan.

Postiosoite Postadress	Käyntiosoite Besöksadress	Puhelin Telefon	Faksi Fax	S-posti, internet E-post, internet
Oikeusministeriö PL 25 FI-00023 Valtioneuvosto Finland	Eteläesplanadi 10 00130 Helsinki Finland	0295 16001 Internat. +358 295 16001	09 160 67730 Internat. +358 9 160 67730	oikeusministerio@om.fi www.oikeusministerio.fi www.justitieministeriet.fi

I Menettely käräjäoikeudessa

Kirjallinen yhteenveto ja suullinen valmistelu rikosasiassa

Hallituksen esityksen mukaan rikosasiassa tulisi toimittaa suullinen valmistelu, jos pääkäsittelyn keskittämisen tai asian jäsennellyn käsittelyn turvaaminen sitä edellyttää. Lisäksi rikosasiassa tulisi tehdä kirjallinen yhteenveto, jos se olisi asian laajuuden vuoksi tai muusta erityisestä syystä tarpeen (oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 5 luvun 10 ja 10 b §:n muutosehdotukset).

Korkein oikeus katsoo, että rikosasioissa olisi tarvetta valmistelun nykyistä laaja-alaisempaan käyttöön ja että kirjallisen yhteenvedon laatimisen tulisi olla pääsääntö.

Rovaniemen hovioikeus katsoo, että kirjallinen yhteenveto tulisi laatia, ”mikäli se on asian jäsennellyn käsittelyn kannalta tarpeellista”.

Oikeusministeriön vastaus:

Hallituksen esityksessä pyritään rikosasioiden valmistelun tehostamiseen. Valmistelu edistää käräjäoikeuden kykyä käsitellä asia jäsennellysti ja helpottaa kuva- ja äänitallenteiden indeksointia. Tehokas valmistelu voi myös vähentää tarvetta esittää todistelua. Rikosasian tehokkaasta valmistelusta olisi hyötyä käräjäoikeudelle, muutoksenhakutuomioistuimille ja asianosaisille.

Rikosasian valmistelu on tärkeintä laajoissa asioissa. Lähinnä sellaisissa asioissa valmistelu voi johtaa todistelun merkittävään vähentymiseen. Samoin kertomusten indeksointi, jonka tekemisen mahdollisuutta valmistelun niin ikään arvioidaan edistävän, tulisi tehtäväksi lähtökohtaisesti vain laajemmissa asioissa.

Suurin osa rikosasioista on kuitenkin varsin pieniä. Vuonna 2019 ratkaistuissa rikosasioissa pääkäsittelyn mediaanikesto oli 38 minuuttia. Pienissä

asioissa erillisen valmisteluistunnon toimittaminen tai kirjallisen yhteenvedon laatiminen olisi selvästi tarpeetonta. Nämä valmistelutoimet voisivat tehdä asian käsittelystä hitaamman ja työläämmän ilman, että mainittavia hyötyjä saavutettaisiin.

Näistä syistä olisi aiheellista asettaa suullisen valmisteluistunnon toimittamiselle ja kirjallisen yhteenvedon laatimiselle sellainen kynnys kuin hallituksen esityksessä ehdotetaan. Ehdotusten säännöskohtaisissa perusteluissa ohjataan käräjäoikeuksia toimittamaan suullisia valmisteluistuntoja ja laatimaan kirjallisia yhteenvetoja laajoissa asioissa, joissa niistä olisi eniten hyötyä.

Kirjallisen yhteenvedon tekemiselle ei sen sijaan olisi syytä asettaa asian jäsennellyn käsittelyn turvaamista tarkoittavaa lisäedellytystä. Oikeusministeriön käsityksen mukaan pykälä johtaisi nykymuodossaan käytännössä siihen, että yhteenvetoja tehtäisiin myös silloin, kun se on jäsennellyn käsittelyn kannalta tarpeellista. Jos yhteenvedon laatiminen olisi asian jäsennellyn käsittelyn kannalta tarpeellista, asia olisi yleensä laaja, ja kirjallisen yhteenvedon tekeminen siitä syystä perusteltua. Asian jäsennellyn käsittelyn turvaaminen voisi muissakin tilanteissa olla pykälässä tarkoitettu erityinen syy laatia kirjallinen yhteenveto.

Oikeusministeriön kanta siis on, että siitä, mitä hallitus on esittänyt, ei ole tältä osin syytä poiketa.

Pääkäsittelyn aloittamisen määräaika vangitun jutuissa

Hallituksen esityksessä aikaa, jonka kuluessa käräjäoikeuden pääkäsittely tulee aloittaa vastaajan ollessa vangittuna, matkustuskiellossa tai virantoimituksessa pidätettynä, ehdotetaan pidennettäväksi kahdesta viikosta kolmeen viikkoon, jos asiassa toimitetaan suullinen valmistelu (oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 5 luvun 13 §:n 1 momentin muutosehdotus).

Rovaniemen hovioikeus ja *Pohjanmaan käräjäoikeus* esittävät, että määräaikaa pidennettäisiin.

Oikeusministeriön vastaus:

Tällä hetkellä pääkäsittely on aloitettava kahdessa viikossa asian vireilletulosta, jos vastaaja on vangittuna matkustuskiellossa tai virantoimituksesta pidätettynä. Sen on arvioitu johtaneen toisinaan siihen, että pääkäsittely laajimmissa rikosasioissa aloitetaan ennen kuin asiaa on ehditty valmistella kunnolla. Valmistelun tehostamiseksi ja suullisten valmistelujen pitämismahdollisuuksien edistämiseksi hallitus esittää, että määräaikaa pidennetään viikolla, jos asiassa toimitetaan suullinen valmistelu.

Muutosehdotus perustuu arvioon siitä, että pidempi määräaika voisi tehostaa valmistelua, kun suullinen valmisteluistunnon toimittamisedellytykset parantuisivat. Se voisi lyhentää pääkäsittelyä ja jopa nopeuttaa sen ratkaisemista, kun todistelua tulisi esitettäväksi vähemmän. Se myös parantaa vastaajan puolustautumismahdollisuuksia. Näin muutos olisi usein myös vastaajan edun mukainen.

Toisaalta määräajan pidentäminen pidentäisi aikaa, jonka rikosasian vastaaja joutuu odottamaan tutkintavankina, matkustuskiellossa tai virantoimituksesta pidätettynä asiansa käsittelyn alkamista. Kaikissa asioissa ja kaikkien vastaajien kohdalla suullinen valmistelu ei välttämättä lyhennä asian kokonaiskäsittelyaikaa. Sen vuoksi määräajan pidentämiseen on aihetta suhtautua varovasti.

Määräaika ei vaikuta siihen, kuinka usein vastaaja voi vaatia tuomioistuinta käsittelemään vangitsemisensa, matkustuskieltonsa tai virantoimituksesta pidättämisensä perusteet.

Oikeusministeriön kanta siis on, että siitä, mitä hallitus on esittänyt, ei ole tältä osin syytä poiketa. Jos lakivaliokunta päätyisi arvioimaan asiaa toisin, määräaikaa olisi syytä pidentää enintään neljään viikkoon.

Jäsennelty pääkäsittely

Professori Mikko Vuorenpää esittää täsmennettäväksi mietinnön perusteluissa sitä, missä määrin pääkuulustelussa on valvottava teemassa pysymistä.

Oikeusministeriön vastaus:

Oikeusministeriö pitää perusteltuna, että lakivaliokunnan mietinnössä selvennettäisiin oikeudenkäymiskaaren 17 luvun 48 §:n perusteluita professori Vuorenpään esittämällä tavalla.

Käräjäoikeuden tuomion todisteluettelo

Hallituksen esityksen mukaan oikeudenkäymiskaaren 24 luvun 7 §:n 1 momentin 4 kohdassa säädettäisiin, että käräjäoikeuden tuomiossa tulisi olla ”luettelo esitetyistä todisteista”.

Helsingin hovioikeus esittää, että kohtaan lisättäisiin sana ”jäsennelty”.

Oikeusministeriön vastaus:

On mahdollista, että joissain tapauksissa jäsennellympi todisteluettelo käräjäoikeuden tuomiossa voisi edistää jossain määrin asian käsittelyä hovioikeudessa. Oikeusministeriön käsityksen mukaan käräjäoikeuksien tuomioiden todisteluetteloiden esittämistavassa ei kuitenkaan yleisesti ole asian käsittelyä hovioikeudessa sillä tavalla merkittävästi haittaavia puutteita tai epäselvyyksiä, että käräjäoikeuksia tulisi erityisesti velvoittaa niiden nykyistä tarkempaan jäsentelyyn.

Oikeusministeriön kanta siis on, että siitä, mitä hallitus on esittänyt, ei ole tältä osin syytä poiketa.

Jos lakivaliokunta arvioisi asiaa toisin, perusteluissa olisi aihetta tuoda esiin myös se, että riittävä jäsennys voisi yksinkertaisimmillaan tarkoittaa todisteiden numerointia taikka ryhmittelyä asianosaisittain, teemoittain tai

syytekohdittain. Muutoin olisi pelättävissä, että käräjäoikeuksissa käytettäisiin aikaa yksityiskohtaisten todisteluetteloiden tekemiseen, mitä ei voida pitää resurssinäkökulmasta perusteltuna.

Lisäksi tässä tilanteessa olisi johdonmukaista tehdä vastaava muutos oikeudenkäymiskaaren 24 luvun 15 §:n 1 momentin 4 kohtaan, jossa hallitus esittää säädettäväksi vastaavalla tavalla hovioikeuden tuomiosta. Perusteet, joiden vuoksi todisteet tulisi luetella jäsennellysti käräjäoikeuden tuomiossa, puoltavat niiden luettelemista jäsennellysti myös hovioikeuden tuomiossa, vaikka muutoksenhaku hovioikeuden ratkaisuun edellyttääkin korkeimman oikeuden myöntämää valituslupaa. Muutoksen perusteluissa olisi aiheellista todeta, että käräjäoikeudessa esitettyjen todisteiden osalta viittaus käräjäoikeuden tuomiosta ilmenevään jäsenneltyyn todisteluetteloon yleensä riittäisi.

Kuva- ja äänitallenteen tekeminen maaoikeusasioissa

Hallituksen esityksen mukaan suullisesta todistelusta tehdään kuva- ja äänitallenne myös maaoikeusasioissa.

Pohjanmaan käräjäoikeus ja *Suomen Tuomariliitto* ehdottavat, että maaoikeusasioissa ei tehtäisi kuva- ja äänitallennetta.

Oikeusministeriön vastaus:

Maaoikeus on käräjäoikeuden kokoonpano, joka käsittelee maaoikeusasioita eli kiinteistötoimituksista aiheutuvia riitoja ja valituksia. Tällaisia ovat kiinteistönmuodostamislaissa tarkoitetuista halkomis-, lohkomis- ja rasitetoimituksista sekä lunastuslain ja yksityistielain mukaisista toimituksista tehdyt valitukset. Maaoikeusasioita käsitellään kahdeksassa käräjäoikeudessa. Maaoikeuden ratkaisuista haetaan muutosta suoraan korkeimmalta oikeudelta.

Hallituksen esityksen mukaan kuva- ja äänitallenne tehtäisiin kaikissa asioissa. Lainsäädännön selkeyttä ja ymmärrettävyyttä vähentäisi, jos tästä

yleisestä periaatteesta tehtäisiin poikkeus yhdessä varsin pienessä asiaryhmässä.

Menettely maaoikeudessa muistuttaa suurelta osin riita-asian käsittelyä käräjäoikeudessa. Sen vuoksi olisi loogista, että maaoikeusasioissa meneteltäisiin myös suullisen todistelun tallentamisen suhteen samalla tavalla kuin riita-asioissa.

Kuva- ja äänitallenteen tekeminen mahdollistaisi sen, että suullinen todistelu voitaisiin ottaa mahdollisessa muutoksenhaussa vastaan kuva- ja äänitallenteelta. Esityksen hyödyt jäisivät maaoikeusasioissa osittain saavuttamatta, jos asianosaisia ja todistajia tulisi kuulustella uudelleen korkeimman oikeuden suullisessa käsittelyssä.

Maaoikeusasioissa suullista todistelua otetaan toisinaan vastaan muualla kuin asiaa käsittelevän käräjäoikeuden istuntosalissa, esimerkiksi kunnantaloilla. Tuomioistuinviraston ilmoituksen mukaan se ei kuitenkaan tarkoita, etteikö kuva- ja äänitallennetta voitaisi tällöinkin tehdä. Tekninen ratkaisu selviää videotallennusjärjestelmän kehitys- ja määrittelytyössä, mutta kysymys voisi olla esimerkiksi kannettavasta kamerasta. Mitään estettä ei ole myöskään ottaa suullista todistelua vastaan jonkin muun kuin asiaa käsittelevän käräjäoikeuden istuntosalissa.

Oikeusministeriön kanta siis on, että siitä, mitä hallitus on esittänyt, ei ole tältä osin syytä poiketa.

Erityisen suojelun tarpeessa olevat kuulusteltavat

Rikosuhripäivystys ja *Pohjanmaan käräjäoikeus* tuovat esiin huolensa rikoksen uhrin asemasta, jos tallennettaisiin myös kertomus, jonka hän esittää näkösuojan takaa, videoneuvottelulla tai vastaajan läsnä olematta.

Oikeusministeriön vastaus:

Henkilöä voidaan kuulla oikeudenkäynnissä näkösuojan (”sermin”) takaa, videoneuvottelulla tai jonkun toisen henkilön läsnä olematta (oikeudenkäymiskaaren 17 luvun 51 ja 52 §).

Kuuleminen näkösuojan takaa tai jonkun toisen läsnä olematta edellyttää sitä, että tuomioistuin harkitsee sen soveliaaksi, ja lisäksi sitä, että se on tarpeen

1) kuultavan taikka hänen läheisensä suojaamiseksi henkeen tai terveyteen kohdistuvalta uhalta.

2) jos kuultava muuten jättäisi ilmaisematta, mitä asiasta tietää;

3) jos henkilö häiritsee tai koettaa eksyttää kuultavaa tämän puhuessa; tai

4) jos rikosasiassa kuultava on muusta kuin 1 kohdassa tarkoitetusta syystä erityisen suojelun tarpeessa ottaen huomioon etenkin hänen henkilökohtaiset olosuhteensa ja rikoksen laatu.

Kuuleminen voi tapahtua videoneuvottelulla, jos se on soveliasta ja edellä 1 tai 4 kohdassa mainittu peruste täyttyy. Lisäksi se on mahdollista eräillä tähän liittymättömillä perusteilla.

Sääntely perustuu ajatukseen siitä, että vastaajan tai jonkun muun henkilön kohtaaminen oikeudenkäynnissä voi joskus aiheuttaa kuultavalle, esimerkiksi todistajalle tai rikoksen uhrille, ahdistusta ja muodostaa poikkeuksellisissa olosuhteissa myös häneen kohdistuvan uhan. Sitä lievitetään pääkäsittelyssä paitsi turvajärjestelyillä, myös estämällä tarvittaessa suora kontakti vastaajan ja tällaisen niin sanotun pelkäävän todistajan välillä esimerkiksi näkösuojalla.

Esimerkiksi EU:n rikosuhridirektiivissä todetaan, että näin voidaan välttää aiheuttamasta uhrille tuomioistuinkäsittelyn aikana ahdistusta erityisesti sen johdosta, että hän joutuu katsekontaktiin rikoksentekijän tai tämän

perheen tai rikoskumppanien taikka yleisöön kuuluvien kanssa (direktiivi 2012/29/EU rikoksen uhrien oikeuksia, tukea ja suojelua koskevista vähimmäisvaatimuksista sekä neuvoston puitepäätöksen 2001/220/YOS korvaamisesta, johdantokappale 53).

Kysymys on siis vastaajan kohtaamisen aiheuttamasta ahdistuksesta tai uhasta pääkäsittelystä. Siihen vertautuvaa ahdistusta, uhasta puhumattakaan, ei aiheudu enää pääkäsittelyn jälkeen huolimatta siitä, että kuuleminen on tallennettu. Kuva- ja äänitallenne sisältäisi kertomuksen, jonka vastaaja tai muu kuulusteltavalle uhkaa aiheuttanut henkilö on voinut halutessaan kuulla käräjäoikeuden pääkäsittelyssä.

Kuva- ja äänitallenteen tekeminen rikoksen uhrin ja todistajan kertomuksesta olisi päinvastoin hänen etunsa mukaista. Sen ansiosta hän välttyy yleensä uudelta kuulemiselta sekä syytetyn ja muiden asianosaisten kohtaamiselta hovioikeudessa, jos käräjäoikeuden ratkaisuun haetaan muutosta. Syytetyn kohtaaminen on useasti oikeudenkäynnin eniten stressiä ja ahdistusta aiheuttava osa.

Oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin ytimessä on toisaalta vaatimus siitä, että asianosaisilla on omassa asiassaan pääsy kaikkeen oikeudenkäyntiaineistoon ja mahdollisuus lausua siitä. Sen vuoksi vastaajaa tai ketään muutakaan asianosaista ei voida estää katsomasta tallennetta sen paremmin oikeudenkäynnissä hovioikeudessa tai korkeimmassa oikeudessa kuin erikseen tuomioistuimen tiloissa. Muu ratkaisu olisi perustuslain oikeusturvaa koskevan 21 §:n ja Suomea sitovien kansainvälisten ihmisoikeusvelvoitteiden vastainen.

Näin ollen ei ole syytä jättää tekemättä kuva- ja äänitallennetta sellaisesta kertomuksesta, jonka esittäjää on kuultu näkösuojan (”sermin”) takaa, videoneuvottelulla tai jonkun toisen henkilön läsnä olematta.

Oikeusministeriö kuitenkin tunnistaa, että joissain hyvin poikkeuksellisissa olosuhteissa kuva- ja äänitallenteen tekemisestä itsestään saattaisi aiheutua vaaraa kuulusteltavalle. Näin on esimerkiksi silloin, kun kysymys on

niin sanotusta anonyymistä todistajasta eli vakavassa rikosasiassa kuulusteltavasta todistajasta, jonka henkilöllisyyttä ja yhteystietoja ei paljasteta hänen turvallisuutensa takaamiseksi. Hallitus esittääkin, että anonyymin todistajan kertomuksesta tallennettaisiin vain ääni (oikeudenkäymiskaaren 17 luvun 53 §:n muutosehdotus).

Ei voida kuitenkaan kokonaan sulkea pois, että käytännössä voisi esiintyä muitakin tilanteita, joissa esimerkiksi rikoksen uhrin, kanssavastaajan tai todistajan ulkonäön salaaminen yleisöltä ja asianosaisilta olisi yhtä perusteltua kuin anonyymin todistajan kohdalla. Anonyymien todistajien lisäksi näin voisi olla lähinnä sellaisissa poikkeuksellisissa olosuhteissa, joissa kuulusteltavan henkeen tai terveyteen kohdistuu jokin konkreettinen, vakava ja laiton uhka, jonka toteutumisen todennäköisyyttä hänen ulkonäkönsä paljastuminen tallenteelta lisäisi. Kysymys voisi ajankohtaistua esimerkiksi silloin, kun kuulusteltava on todistajansuojeluohjelmasta annetussa laissa (88/2015) tarkoitetussa todistajansuojeluohjelmassa.

Tällä hetkellä muun kuulusteltavan kuin anonyymin todistajan ulkonäön salaaminen yleisöltä ja asianosaisilta on pääkäsittelyssä mahdollista esimerkiksi näköestein tai muin järjestelyin. Siirryttäessä menettelyyn, jossa käräjäoikeudessa vastaanotetusta suullisesta todistelusta tehdään aina kuva- ja äänitallenne, nämä toimenpiteet eivät olisi riittäviä kuulusteltavan ulkonäön salassa pitämiseksi.

Tilanteiden harvinaisuudesta huolimatta anonyymiä todistajaa koskevaa poikkeusta kuvaa sisältävän tallenteen tekemisestä olisi aihetta laajentaa laissa siitä, mitä hallitus esittää.

Menettelyn poikkeuksellisuuden korostamiseksi, uudistuksen tavoitteiden toteuttamiseksi ja lainsäädännön johdonmukaisuuden vuoksi poikkeuksen soveltamisedellytysten tulisi olla korkealla. Yksinomaan kuulusteltavan haluttomuuden tulla kuvatuksi ei tulisi johtaa siihen, että hänen kertomuksestaan tallennettaisiin vain ääni. Olisi perusteltua, että poikkeuksen edellytykseksi säädettäisiin muiden kuin anonyymien todistajien kohdalla erityisen painava syy. Perusteluissa olisi aihetta lausua, että se voisi olla käsillä lähinnä vain silloin, kun kuulusteltavan ulkonäön paljastuminen kuva- ja

äänitallenteelta voisi merkityksellisessä määrin lisätä hänen henkeensä tai terveyteensä kohdistuvan vakavan uhan toteutumisen todennäköisyyttä. On todennäköistä, että tilanteita, joissa olisi perusteltu tarve pitää kuulusteltavan ulkonäkö salassa yleisöltä ja muilta asianosaisilta, olisi käytännössä hyvin vähän.

Tästä seuraisi, että näissä tilanteissa henkilöä tulisi tarvittaessa kuulustella henkilökohtaisesti uudelleen hovioikeuden pääkäsittelyssä ja korkeimman oikeuden suullisessa käsittelyssä. Syynä olisi se, että tallenteelta, jolla ei olisi kuvaa kuulusteltavasta, ei ilmenisi kuulustelu sellaisena kuin käräjäoikeus on sen vastaanottanut. Sen vuoksi hänen kertomustaan ei voitaisi ottaa tallenteelta vastaan mahdollisessa muutoksenhaussa. Velvollisuus saapua tarvittaessa myös muutoksenhakutuomioistuimeen voidaan kuitenkin näissä hyvin poikkeuksellisissa olosuhteissa arvioida kuulusteltavan ulkonäön paljastumista pienemmäksi pahaksi, etenkin kun se vastaa tämänhetkistä oikeustilaa.

Käytännössä tällainen muutos olisi tehtävissä esimerkiksi täydentämällä oikeudenkäymiskaaren 22 luvun 6 §:n muutosehdotusta seuraavalla 3 momentilla:

”Kuulustelusta tallennetaan kuitenkin vain ääni, jos se on anonyymin todistajan henkilöllisyyden salaamiseksi välttämätöntä tai jos siihen on muu erityisen painava syy.”

Muutoksen seurauksena hallituksen esitykseen sisältyvä ehdotus oikeudenkäymiskaaren 17 luvun 53 §:n muuttamisesta kävisi tarpeettomaksi.

Lasten kertomusten tallentaminen

Lakivaliokunnassa on nostettu esiin kysymys kuva- ja äänitallenteen tekemisestä lapsen kertomuksesta.

Lapsella on oikeus tulla kuulluksi häntä itseään koskevissa asioissa. Lapsi voi olla tuomioistuimessa asianosaisena, ja lasta voidaan kuulustella tuomioistuimessa todistajana.

> Oikeudenkäymiskaaren 12 luvun 1 §:n 2 momentin mukaan vajaavaltainen käyttää itse yksin puhevaltaansa, jos hänellä on oikeus vallita sitä, mikä on riidan kohteena tai mihin rikos on kohdistunut, taikka jos riita koskee oikeustointa, jonka tekemiseen hänellä on kelpoisuus. Vajaavaltainen käyttää itse yksin puhevaltaansa henkilöään koskevassa asiassa, jos hän on täyttänyt 18 vuotta ja kykenee ymmärtämään asian merkityksen. Alaikäinen käyttää huoltajan tai muun laillisen edustajan ohella itsenäisesti puhevaltaansa henkilöään koskevassa asiassa, jos hän on täyttänyt 15 vuotta.
>
> Lapsen oikeuksien sopimuksen 12 artiklan mukaan sopimusvaltiot takaavat lapselle, joka kykenee muodostamaan omat näkemyksensä, oikeuden vapaasti ilmaista nämä näkemyksensä kaikissa lasta koskevissa asioissa. Lapsen näkemykset on otettava huomioon lapsen iän ja kehitystason mukaisesti. Tämän toteuttamiseksi lapselle on annettava erityisesti mahdollisuus tulla kuulluksi häntä koskevissa oikeudellisissa ja hallinnollisissa toimissa joko suoraan tai edustajan tai asianomaisen toimielimen välityksellä kansallisen lainsäädännön menettelytapojen mukaisesti.

Alle 15-vuotiaan lapsen kuulemisesta tuomioistuimessa asianosaisena säädetään oikeudenkäymiskaaren 17 luvun 27 §:ssä. Sen mukaan asianosaista, joka ei ole täyttänyt 15 vuotta, voidaan kuulustella todistelutarkoituksessa, jos tuomioistuin harkitsee tämän soveliaaksi ja jos henkilökohtaisella kuulemisella on asian selvittämiseksi keskeinen merkitys ja kuuleminen ei todennäköisesti aiheuta kuultavalle sellaista kärsimystä tai muuta haittaa, joka voi vahingoittaa häntä tai hänen kehitystään. Tuomioistuimen on tarvittaessa määrättävä kuultavalle tukihenkilö. Tukihenkilöön sovelletaan, mitä oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 2 luvussa säädetään asianomistajalle määrättävästä tukihenkilöstä.

Oikeudenkäymiskaaren 17 luvun 30 §:n mukaan samoin menetellään alle 15-vuotiaan todistajan suhteen.

Lapsen kuulustelu voidaan myös eräissä tilanteissa korvata hänen esitutkinnassa antamallaan videoidulla kertomuksella. Siitä säädetään oikeudenkäymiskaaren 17 luvun 24 §:n 3 momentissa.

> Momentin 1–3 kohtien mukaan seuraavien esitutkinnassa videotallenteeseen tai siihen rinnastettavaan muuhun kuva- ja äänitallenteeseen tallennettua kuulustelua voidaan kuitenkin käyttää todisteena, jos syytetylle on varattu asianmukainen mahdollisuus esittää kuulusteltavalle kysymyksiä:
>
> 1) henkilö, joka ei ole täyttänyt 15 vuotta tai jonka henkinen toiminta on häiriintynyt;
>
> 2) 15–17-vuotias asianomistaja, joka on erityisen suojelun tarpeessa ottaen huomioon etenkin hänen henkilökohtaiset olosuhteensa ja rikoksen laatu;
>
> 3) rikoslain 20 luvun 1, 2, 4, 5, 6, 7 tai 7 b §:ssä tarkoitetun seksuaalirikoksen 15–17-vuotias asianomistaja, joka ei halua tulla oikeudenkäyntiin kuultavaksi.

Kuultaessa lasta tuomioistuimessa menetellään lapsen suojaamiseksi tavallisesta poiketen:

> Oikeudenkäymiskaaren 17 luvun 48 §:n 5 momentin mukaan tuomioistuin kuulustelee kuultavan, joka ei ole täyttänyt 15 vuotta tai jonka henkinen toiminta on häiriintynyt, jollei tuomioistuin katso olevan erityistä aihetta uskoa kuulustelemista asianosaisen tehtäväksi. Asianosaisille on varattava tilaisuus esittää kysymyksiä kuultavalle tuomioistuimen välityksellä tai, jos tuomioistuin katsoo sen soveliaaksi, suoraan kuultavalle. Kuuleminen voi tapahtua tarvittaessa muussa tilassa kuin tuomioistuimen istuntosalissa.

> Oikeudenkäymiskaaren 17 luvun 52 §:n 1 momentin mukaan todistelutarkoituksessa kuultavaa asianosaista sekä todistajaa ja asiantuntijaa voidaan kuulla pääkäsittelyssä hänen henkilökohtaisesti läsnä olematta käyttäen videoneuvottelua tai muuta soveltuvaa teknistä tiedonvälitystapaa, jossa istuntoon osallistuvilla on puhe- ja näköyhteys keskenään muun muassa silloin, jos tuomioistuin harkitsee tämän soveliaaksi ja kuultava ei ole täyttänyt 15 vuotta.

Eräissä lapsen henkilöä koskevissa asioissa, kuten hänen huoltoaan ja tapaamisoikeuttaan koskevissa asioissa, on erityissääntelyä lapsen toivomusten ja mielipiteiden selvittämiseksi. Tästä säädetään lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetun lain (361/1983) 15 a §:ssä (190/2019):

> Lapsen toivomusten ja mielipiteen selvittämiseksi häntä voidaan kuulla henkilökohtaisesti tuomioistuimessa, jos se on asian ratkaisemisen kannalta tarpeen ja lapsi sitä pyytää tai siihen suostuu. Alle 12-vuotiasta lasta voidaan kuulla henkilökohtaisesti vain, jos kuuleminen on välttämätöntä asian ratkaisemiseksi ja siitä ei arvioida aiheutuvan lapselle merkittävää haittaa.
>
> Lapsen henkilökohtainen kuuleminen tuomioistuimessa voi tapahtua pääkäsittelyssä tai muulla tuomioistuimen sopivaksi harkitsemalla tavalla. Tuomioistuin voi käyttää lapsen kuulemisessa apuna 17 b §:ssä tarkoitettua asiantuntija-avustajaa. Jos lapsen suojaamiseksi tai hänen itsenäisen mielipiteensä selvittämiseksi on tarpeen, lasta voidaan kuulla henkilökohtaisesti siten, että hänen lisäkseen läsnä on vain yksi tai useampi tuomioistuimen jäsen. Lapsen kuuleminen voidaan tallentaa äänitallenteeseen.
>
> Jos lasta kuullaan ilman, että asiaan osalliset ovat läsnä, asiaan osallisille on varattava tilaisuus kuunnella lapsen kuulemisesta tehty äänitallenne tai heille on selostettava lapsen kuulemisessa esiin tulleet seikat niiltä osin kuin niillä voi olla

vaikutusta asian ratkaisemiseen. Heille on myös varattava tilaisuus lausua käsityksensä lapsen kuulemisessa esiin tulleista seikoista.

Lapsen mielipide voidaan kuitenkin selvittää myös sosiaalilautakunnan eli usein käytännössä kunnallisen lastenvalvojan avustuksella. Siitä säädetään lain 16 §:ssä.

Yhteenvetona voidaan todeta, että alle 15-vuotiaan lapsen kuuleminen tuomioistuimessa missä tahansa asemassa on poikkeuksellista. Laissa on myös 15–17-vuotiaita lapsia koskevaa erityissääntelyä.

Hallituksen esityksen mukaan myös lapsen käräjäoikeudessa esittämästä kertomuksesta tehtäisiin kuva- ja äänitallenne.

Oikeusministeriö katsoo, ettei tästä lähtökohdasta tule poiketa. Kuten edellisessä jaksossa kerrotaan, kuva- ja äänitallenteen tekemisen hyöty kuulusteltavan kannalta olisi suurempi kuin tallenteen tekemisestä hänelle mahdollisesti aiheutuva haitta. Näin on yhtäältä siksi, ettei oikeudenkäynnin aiheuttama stressi yleensä johtuisi niinkään kuvatuksi tulemisesta. Toisaalta kuva- ja äänitallenteen ansiosta lapsi välttyisi yleensä saapumasta hovioikeuteen kertomaan asioista toistamiseen. Rikosasioissa se merkitsisi, että hän välttyisi tavallisesti kohtaamasta uudelleen rikoksesta syytettyä, mikä on usein oikeudenkäynnin eniten stressiä ja ahdistusta aiheuttava osa.

Voidaan myös arvioida, että haitta, joka aiheutuisi saapumisesta hovioikeuteen uutta kuulustelua varten, olisi lapselle tyypillisesti suurempi kuin aikuiselle. Sen vuoksi kuva- ja äänitallenteen tekemiselle juuri lapsen kertomuksesta olisi painavat perusteet.

Tällä hetkellä lapsia on katsottu perustelluksi suojata oikeudenkäynniltä muun muassa niin, että heidän kertomuksistaan voidaan eräissä tilanteissa tehdä esitutkinnassa kuva- ja äänitallenne, jolla heidän henkilökohtainen kuulustelunsa tuomioistuimessa voidaan korvata. Esitys merkitsisi

tosiasiassa tämän lapsen edun mukaiseksi arvioidun toimintatavan käyttöalan laajentamista, kun hovioikeudessa voitaisiin turvautua henkilökohtaisen kuulustelun sijaan käräjäoikeudessa tehtyyn kuva- ja äänitallenteiseen.

Oikeusministeriön kanta siis on, että siitä, mitä hallitus on esittänyt, ei ole tältä osin syytä poiketa.

Pääkäsittelyjen keskimääräiset kestot käräjäoikeudessa

Suomen Tuomariliitto epäilee, että uudistus pidentää pääkäsittelyiden kestoa käräjäoikeudessa.

Oikeusministeriön vastaus:

Siirtyminen suullisen todistelun vastaanottamiseen kuva- ja äänitallenteelta muutoksenhaussa on suuri uudistus niin käräjäoikeuden kuin muutoksenhakutuomioistuinten kannalta. On vaikea luotettavasti arvioida, mikä olisi näin laajan uudistuksen vaikutus pääkäsittelyiden keskimääräiseen pituuteen käräjäoikeuksissa. Uudistus sisältää piirteitä, jotka vaikuttavat molempiin suuntiin. Osaltaan vaikuttaa myös se, millaisiksi työtavat ja yleisemmin oikeudenkäyntikulttuuri uudistuksen jälkeen ajan myötä muuttuvat.

Yhtäältä se, että käräjäoikeuden pääkäsittely olisi lähtökohtaisesti ainoa tilaisuus kuulustella todistajia ja muita henkilöitä, voi johtaa nykyistä useampien kysymysten esittämiseen varmuuden vuoksi. Kuulustelun toteuttaminen teemakohtaisesti voi joissain olosuhteissa pidentää kuulustelun kestoa. Nämä tekijät vaikuttavat käräjäoikeuksien pääkäsittelyiden keskimääräistä kestoa pidentävästi.

Toisaalta tarpeettoman laajojen kuulusteluiden ongelmaa pyritään lievittämään sillä, että lisäkysymysten esittäminen hovioikeudessa ei olisi liian korkean kynnyksen takana. Todistajankuulustelun toteuttaminen teemakohtaisesti tulisi puolestaan todennäköisesti olemaan harvinaista.

Lisäksi ehdotuksella pyritään tehostamaan rikosasioiden valmistelua käräjäoikeudessa. Sen voidaan ajatella johtavan siihen, että laajoissa rikosasioissa esitettäisiin nykyistä vähemmän todistelua ja ne sen vuoksi lyhentyisivät. Laajoissa asioissa tällä voi olla suuri vaikutus.

Ruotsissa käräjäoikeuksien pääkäsittelyt ovat pidentyneet vastaavan uudistuksen jälkeen. On kuitenkin epäselvää, missä määrin se on johtunut nimenomaan suullisen todistelun videoinnista, sillä samaan aikaan Ruotsissa menettelyä uudistettiin muutoinkin suuresti. Ruotsalaisten tuomarien omat, subjektiiviset kokemukset viittaavat siihen, että myös suullisen todistelun videointi olisi pidentänyt pääkäsittelyjä käräjäoikeuksissa.

Ei siis voida sulkea pois, että uudistus pidentäisi jossain määrin pääkäsittelyiden keskimääräistä kestoa käräjäoikeuksissa, mutta luultavaa on, ettei vaikutus olisi tässä suhteessa merkittävä. Uudistuksella pyritään joka tapauksessa muihin päämääriin kuin käräjäoikeuksien pääkäsittelyiden keston lyhentämiseen. Käräjäoikeuden pääkäsittelyiden keston keskimääräinen pidentyminen ei myöskään ole sama asia kuin asioiden kokonaiskäsittelyajan pidentyminen.

Indeksointivelvollisuus

Hallituksen esityksen mukaan käräjäoikeudessa tehtäisiin kuva- ja äänitallenne. Pykälää koskevien säännöskohtaisten perusteluiden mukaan tallennetut kertomukset tulisi tarpeen mukaan indeksoida eli tallenteelle tulisi merkitä kohdat, joilla käsitellään eri asioita, kuten eri teemoja tai syytekohtia (HE s. 65).

Länsi-Uudenmaan käräjäoikeus, *Pohjanmaan käräjäoikeus*, *Suomen Asianajajaliitto*, *Suomen Tuomariliitto* ovat kyseenalaistaneet kertomusten indeksoinnin tarpeellisuuden tai sen laajuuden.

Toisaalta *korkein oikeus, Rovaniemen hovioikeus* ja *Helsingin hovioikeus* pitävät indeksointia tärkeänä.

Oikeusministeriön vastaus:

Oikeusministeriö pitää tallennettujen kertomusten indeksointia eräissä tilanteissa tärkeänä osana uutta menettelyä. Se voisi helpottaa hovioikeuden pääkäsittelyn kohdentamista merkityksellisiin asioihin ja lyhentää sitä.

Voidaan ajatella esimerkiksi laajaa talousrikosasiaa, jossa kuulustellaan verotarkastajaa tapahtumista viidessä yhtiössä kustakin yksi tunti. Jos muutosta haetaan vain yhdessä yhtiössä tehtyjen rikosten osalta, olisi epätarkoituksenmukaista, jos hovioikeus joutuisi katsomaan verotarkastajan viisituntisen kertomuksen kokonaisuudessaan. Jos kertomus olisi kuitenkin kyetty indeksoimaan yhtiöittäin, se voitaisiin katsoa vain siltä osin kuin muutosta on haettu, mikä lyhentäisi hovioikeuden pääkäsittelyä neljällä tunnilla.

Toisaalta indeksointi voi olla vaikeaa, koska todistajat eivät aina kerro tapahtumista jäsennellysti. Se myös jää turhaksi, jos asiassa ei haeta muutosta. Pienemmissä asioissa sillä ei myöskään ole saavutettavissa juuri hyötyä. Näistä syistä hallitus esittää, että kertomukset indeksoitaisiin vain tarpeen mukaan. Näin olisi etenkin, jos kertomus olisi pitkäkestoinen ja koskisi useita erillisiä kokonaisuuksia. Sitä myös puoltaisi se, jos asia olisi laaja (s. 65).

Indeksointi tehtäisiin videotallennusjärjestelmällä. Oikeusministeriön käsitys on, että järjestelmä on teknisesti mahdollista luoda sellaiseksi, että indeksointi on teknisesti helppo toteuttaa pääkäsittelyn kestäessä.

Tosiasiallista mahdollisuutta indeksoida kertomukset esitetään parannettavaksi asioiden valmistelua käräjäoikeudessa koskevilla ehdotuksilla.

Oikeusministeriön käsitys on, että edellä kerrottu johtaisi siihen, että indeksointi jäisi käytännössä harvinaiseksi, mutta se kohdistuisi niihin kertomuksiin, joissa siitä olisi suurin hyöty. Indeksointi ei myöskään kuormittaisi käräjäoikeuksia liiallisesti.

Oikeusministeriön kanta siis on, että siitä, mitä hallitus on esittänyt, ei ole tältä osin syytä poiketa.

Indeksoinnin tekijä

Hallituksen esityksen mukaan indeksoinnin tekisi käräjäoikeus.

Länsi-Uudenmaan käräjäoikeus, *Pohjanmaan käräjäoikeus, Suomen Tuomariliitto* ja *Suomen Asianajajaliitto* ovat esittäneet harkittavaksi, että indeksoinnin tekisi jokin muu taho kuin käräjäoikeus, esimerkiksi hovioikeus tai asianosaiset.

Toisaalta *Syyttäjälaitos* on katsonut, että se sopii käräjäoikeuden tehtäviin. Myös *Länsi-Uudenmaan käräjäoikeus* on pitänyt sitä luontevimpana.

Oikeusministeriön vastaus:

Kertomuksen indeksointi on osa kuva- ja äänitallenteen tekemistä, mikä puolestaan kuuluu suullisen todistelun vastaanottamiseen. Se taas on tuomioistuinten lainkäyttötoiminnan keskiössä ja julkisen vallan käyttöä.

Kuva- ja äänitallenteilla esiintyvien henkilöiden yksityisyyden suojasta on tärkeää varmistua. Jos asianosaiset voisivat tehdä indeksoinnin esimerkiksi asiakasportaalin kautta tai jotenkin muuten, heillä olisi kontrolloimaton pääsy indeksoitavaan kuva- ja äänitallenteeseen. Silloin tallenteiden leviämistä ei kyettäisi tehokkaasti estämään, ja esimerkiksi ehdotus turvatarkastuksesta kuva- ja äänitallenteita katsoa haluaville menettäisi merkitystään.

Lisäksi, kuten Syyttäjälaitos tuo esille, asianosaiset eivät voisi aina luottaa siihen, että toisen asianosaisen tekemä indeksointi olisi suoritettu asianmukaisesti.

Ainoastaan käräjäoikeus kykenisi indeksoimaan kertomuksen pääkäsittelyssä sitä esitettäessä. Indeksoinnin tekeminen erikseen esimerkiksi hovi-

oikeudessa merkitsisi huomattavaa ajankäyttöä, mikä aiheuttaisi kustannuksia. Jos hovioikeus tekisi indeksoinnin, se myös tutustuisi suulliseen todisteluun ennen sen vastaanottamista.

Oikeusministeriön kanta siis on, että siitä, mitä hallitus on esittänyt, ei ole tältä osin syytä poiketa.

Indeksoinnista säätäminen

Hallituksen esityksen mukaan indeksoinnista ja sen merkitsemisestä käräjäoikeuden pöytäkirjaan ei säädettäisi laissa, vaan sitä käsiteltäisiin hallituksen esityksen säännöskohtaisissa perusteluissa.

Rovaniemen hovioikeus ja *Suomen Asianajajaliitto* katsovat, että indeksoinnista ja sen merkitsemisestä käräjäoikeuden pöytäkirjaan tulisi säätää laissa.

Oikeusministeriön vastaus:

Oikeusministeriö katsoo, että indeksoinnista säätäminen laissa olisi tarpeetonta.

Hallituksen esityksen mukaan oikeudenkäymiskaaren 22 luvun 6 §:ssä säädettäisiin kuva- ja äänitallenteiden ”tekemisestä” käräjäoikeudessa. Oikeusministeriön näkemyksen mukaan kuva- ja äänitallenteen indeksointi eräissä tilanteissa olisi osa kuva- ja äänitallenteen ”tekemistä”. Laissa säädetyn toiminnan tarkempi kuvailu ja määrittely on tarkoituksenmukaista tehdä lain perusteluissa.

Kuva- ja äänitallenteen tekemisen yhteydessä eri kuulusteltavien henkilöiden kertomukset tulee myös nimetä siten, että tiedetään, kuka milläkin osalla tallennetta puhuu. Myös sen katsotaan olevan kuva- ja äänitallenteen ”tekemistä”, eikä siitäkään esitetä säädettäväksi laissa.

Indeksointi kuuluu käräjäoikeudelle. Kysymys ei ole ihmisiä yleensä koskevasta velvollisuudesta.

Indeksointivelvollisuudesta säätämättä jättämistä puoltaa myös se, että indeksointi tulisi olemaan harkinnanvaraista ja käytännössä varsin harvinaista.

Hallituksen esityksen mukaan oikeudenkäymiskaaren 22 luvun 5 §:n 1 momentin 4 kohdassa säädettäisiin, että käräjäoikeuden pöytäkirjassa on mainittava muun ohella tiedot asiassa vastaanotetusta suullisesta todistelusta tehdystä kuva- ja äänitallenteesta. Kohdan perusteluiden mukaan silloin, jos kuva- ja äänitallenne olisi indeksoitu, pöytäkirjaan tulisi merkitä tieto siitä, millä tavalla indeksointi on tehty (HE s. 64).

Käräjäoikeuden pöytäkirjasta tulisi siten ilmetä tiedot kuva- ja äänitallenteesta, minkä perusteluissa selvennettäisiin tarkoittavan muun ohella tietoja tallenteen indeksoinnista. Epäselvyyttä indeksoinnin merkitsemisestä pöytäkirjaan ei ole. Kun indeksoinnista itsestään ei olisi edellä perustellusti tarpeen säätää laissa, aihetta ei olisi säätää laissa myöskään indeksoinnin merkitsemisestä pöytäkirjaan.

Oikeusministeriön kanta siis on, että siitä, mitä hallitus on esittänyt, ei ole tältä osin syytä poiketa.

Indeksointi terminä

Hallituksen esityksessä merkityksellisten kohtien merkitsemistä kuva- ja äänitallenteelle kutsutaan indeksoinniksi.

Suomen Asianajajaliitto katsoo, että ”indeksointi” on sanana huonosti valittu.

Oikeusministeriön vastaus:

”Indeksointi” määritellään hallituksen esityksessä (s. 65). Lausuntokierroksella keskeiset sidosryhmät eivät pitäneet termiä ongelmallisena, vaan päinvastoin poikkeuksetta ymmärsivät sen merkityssisällön.

Kielitoimiston sanakirjan mukaan ”indeksoida” merkitsee muun muassa varustamista ”indeksillä”, joka puolestaan tarkoittaa muun muassa viittaa tai merkin ylä- tai alakulmaan liitettyä lisämerkkiä.

Ruotsissa indeksoinnista käytetään sanaa ”indexering” (ks. esim. En modernare rättegång II – en uppföljning, SOU 2012:93, s. 65–66 ja Resursfördelningen efter EMR, Domstolsverkets rapportserie 2010:3, s. 8). Olisi perusteltua, että Suomessa käytettäisiin samasta asiasta samaa termiä.

Oikeusministeriön kanta siis on, että siitä, mitä hallitus on esittänyt, ei ole tältä osin syytä poiketa.

II Menettely hovioikeudessa

Valituskirjelmän sisältö

Hallitus esittää, että oikeudenkäymiskaaren 25 luvun 15 §:n 2 momentissa säädettäisiin näin:

”Jos valittaja haluaa, että hovioikeudessa toimitetaan pääkäsittely, hänen on perusteltava pyyntönsä. Hänen on myös ilmoitettava käsityksensä siitä, onko pääkäsittelyssä otettava vastaan suullista todistelua tai kuultava muussa tarkoituksessa asianosaista henkilökohtaisesti. Lisäksi hänen on ilmoitettava, keiden käräjäoikeudessa kuulusteltujen henkilöiden kertomukset on tarpeellista ottaa vastaan, ja miltä osin ne on tarpeellista ottaa vastaan. Jos valittaja haluaa kuulustella käräjäoikeudessa kuulusteltua henkilöä henkilökohtaisesti uudelleen tai lisäkysymysten esittämistä varten taikka esittää suullista todistelua pääkäsittelyssä viittaamalla siihen, hänen on perusteltava pyyntönsä.”

Viittaussäännöksen perusteella lainkohta koskee myös valitukseen annettavaa vastausta.

Rovaniemen hovioikeus katsoo, että valittaja tulisi velvoittaa yksilöimään lisäkuulustelupyynnössä myös ne kysymykset tai mahdolliset seikat, joista

hän haluaa vielä kyseistä henkilöä kuulustella. *Syyttäjälaitos* pitää riittävänä, että valittaja ilmoittaa teemat tai tosiseikat, jotka kyseistä todistajaa koskevalta tallenteelta hänen kertomanaan ilmenevät ja mihin syytekohtaan todistelu liittyy.

Oikeusministeriön vastaus:

Valituskirjelmän ja siihen annetun vastauksen täsmällisyys edesauttaa asian käsittelyä hovioikeudessa ja vähentää valmistelun tarvetta. Toisaalta liialliset vaatimukset aiheuttavat tarpeetonta työtä ja kustannuksia asianosaisille.

Hallituksen esityksen mukaan valittajan tulisi perustella lisä- tai uudelleenkuulustelua koskeva pyyntönsä. Oikeusministeriön käsityksen mukaan perusteluvaatimus sisältäisi sen, että valittajan on tuotava esiin ne seikat, joihin pyyntö lisä- tai uudelleenkuulustelusta perustuu. Jos valittajan pyyntö olisi liian epätäsmällinen, hovioikeus voisi pyytää asianosaista selventämään sitä valmistelussa.

Oikeusministeriön kanta siis on, että siitä, mitä hallitus on esittänyt, ei ole tältä osin syytä poiketa. Lakivaliokunnan mietinnön perusteluissa voitaisiin kuitenkin selvyyden vuoksi, jos lakivaliokunta katsoisi siihen olevan aihetta, todeta perusteluvaatimuksen sisältävän sen, että valittaja ottaa lisäkuulustelupyynnössä kantaa Rovaniemen hovioikeuden lausunnossaan esiin tuomiin seikkoihin.

Suullisen todistelun vastaanottamisjärjestyksestä säätäminen

Hallitus esittää, että oikeudenkäymiskaaren 26 luvun 24 §:n 2 momentissa säädettäisiin näin:

”Käräjäoikeudessa tehdyltä kuva- ja äänitallenteelta vastaanotettava suullinen todistelu otetaan vastaan ennen muuta suullista todistelua. Käräjäoikeudessa kuulusteltua henkilöä, jonka kertomus otetaan vastaan käräjäoi-

keudessa tehdyltä kuva- ja äänitallenteelta, kuulustellaan kuitenkin henkilökohtaisesti lisäkysymysten esittämistä varten heti, kun hänen kertomuksensa on otettu vastaan.”

Pykälän 3 momentin mukaan tästä järjestyksestä voitaisiin kuitenkin tarvittaessa poiketa.

Suomen Asianajajaliitto ei näe perustelluksi säätää erityisestä suullisen todistelun vastaanottamisjärjestyksestä silloin, kun suullista todistelua otetaan vastaan käräjäoikeudessa tehdyltä kuva- ja äänitallenteelta. *Rovaniemen hovioikeus* katsoo, että säännökseen tulisi lisätä sanat ”vedotuilta osin”.

Oikeusministeriön vastaus:

Oikeusministeriö pitää kuulemisjärjestyksestä säätämistä tarpeellisena. Kuva- ja äänitallenne olisi aiheellista katsoa ennen muun suullisen todistelun vastaanottamista, koska se muodostaisi oikeudenkäynnin perustan hovioikeudessa. Lisäkysymykset käräjäoikeudessa kuulustellulle henkilölle olisi taas perusteltua esittää heti hänen kertomuksensa vastaanottamisen jälkeen, koska tuo kertomus on silloin parhaiten muistissa.

Esitetyn 3 momentin mukaan hovioikeus voisi päättää poiketa 2 momentin mukaisesta käsittelyjärjestyksestä. Poikkeamiselle ei ole asetettu edellytyksiä, vaan se olisi hovioikeuden vapaassa harkinnassa. Ehdotettu 2 momentti ei siten estäisi hovioikeutta menettelemästä kulloisessakin tilanteessa tarkoituksenmukaisimpana pitämällään tavalla.

Oikeusministeriön kanta siis on, että siitä, mitä hallitus on esittänyt, ei ole tältä osin syytä poiketa. Pykälän 2 momenttiin voitaisiin kuitenkin tehdä Rovaniemen hovioikeuden esittämä selventävä muutos. Säädöskielen kannalta johdonmukaisempaa olisi kuitenkin kirjoittaa ”kun hänen kertomuksensa on otettu tarpeellisin osin vastaan”.

Lisä- ja uudelleenkuulustelujen kynnykset

Hallituksen esityksen mukaan käräjäoikeudessa kuulusteltuja henkilöitä ei lähtökohtaisesti kuulusteltaisi henkilökohtaisesti uudelleen hovioikeudessa ja korkeimmassa oikeudessa. Tästä olisi kaksi poikkeusta, uudelleenkuulustelu ja lisäkuulustelu. Niistä säädettäisiin oikeudenkäymiskaaren 26 luvun uudessa 15 a §:ssä.

Uudelleenkuulustelulla tarkoitetaan käräjäoikeudessa kuulustellun henkilön kuulustelua muutoksenhakutuomioistuimessa kokonaan uudelleen, aivan kuin mitään kuva- ja äänitallennetta ei olisi käräjäoikeudessa tehty. Sen edellytys on ”erityinen syy”.

Lisäkuulustelulla tarkoitetaan puolestaan uusien kysymysten esittämistä tällaiselle henkilölle sen jälkeen, kun hänen käräjäoikeudessa esittämänsä kertomus on otettu hovioikeudessa vastaan kuva- ja äänitallenteelta. Sen edellytys on ”tarpeellisuus” asian selvittämisen kannalta.

Helsingin hovioikeus, Rovaniemen hovioikeus, *Länsi-Uusimaan käräjäoikeus* ja *Suomen Tuomariliitto* katsovat, että lisäkuulustelun, mahdollisesti myös uudelleenkuulustelun, kynnyksen tulisi olla korkeammalla kuin hallitus esittää. Toisaalta *eduskunnan oikeusasiamies*, *Syyttäjälaitos*, *Suomen Asianajajaliitto* ja *professori Mikko Vuorenpää* tukevat hallituksen esittämiä kynnyksiä.

Oikeusministeriön vastaus:

Lisä- ja uudelleenkuulustelujen kynnysten oikean korkeuden määrittäminen on lakiehdotusten keskeisimpiä kysymyksiä.

Oikeusministeriö tunnistaa huolen siitä, että liian alhaiset kynnykset voisivat johtaa tarpeettomaan suullisen todistelun vastaanottamiseen muutoksenhakuasteessa ja haitata esityksen tavoitteiden saavuttamista. Sillä olisi vaikutusta myös hovioikeuksien resursseihin ja käsittelyaikoihin.

Toisaalta liian korkea kynnys etenkin lisäkuulustelulle voisi johtaa siihen, etteivät hovioikeus ja korkein oikeus saisi tietoonsa kaikkea merkityksellistä todistelua. Se voisi vaikeuttaa aineellisesti oikean ratkaisun saavuttamisen. Lisäksi se saattaisi rohkaista liian perinpohjaiseen todistajankuulusteluun käräjäoikeudessa.

Tällä hetkellä suullisen todistelun vastaanottamiselle hovioikeudessa ei ole esitettävän kaltaista rajoitusta. Kaikki vedottu ja merkityksellinen suullinen todistelu otetaan hovioikeudessa lähtökohtaisesti vastaan uudelleen. Hallituksen esitys muuttaisi siten joka tapauksessa nykytilaa selvästi.

Asian valmistelussa on painotettu viimeksi mainittuja näkökohtia ja päädytty esittämään lisäkuulustelun edellytykseksi ”tarpeellisuutta”.

Oikeusministeriön kanta siis on, että siitä, mitä hallitus on esittänyt, ei ole tältä osin syytä poiketa.

Jos lakivaliokunta pitäisi ”tarpeellisuuden” kynnystä lisäkuulustelulle liian matalana, oikeusministeriö esittää harkittavaksi ”välttämätöntä” tai Rovaniemen hovioikeuden ehdottamaa muotoilua ”taikka muusta perustellusta syystä”. Nämä vaihtoehdot nostaisivat lisäkuulustelun kynnystä jonkin verran siitä, mitä hallitus esittää. Ne eivät oikeusministeriön käsityksen mukaan kuitenkaan johtaisi todistelun liian tiukkaan rajaamiseen.

Sen sijaan ”erityisen painavan syyn” kynnys lisäkuulustelulle olisi huomattavan korkea. Se olisi korkeammalla kuin ”erityinen syy”, jolla tavallisesti ja myös tässä hallituksen esityksessä osoitetaan poikkeuksellisuutta. Oikeudenkäyntiä koskevassa lainsäädännössä ”erityisen painavaa syytä” käytetään vain hyvin harvoin, kuten säädettäessä edellytyksistä käsitellä jokin asia kiireellisesti ennen muita asioita.

Uudelleenkuulustelun osalta kynnyksen korottaminen ”erityistä syytä” korkeammalle voisi tehdä soveltamiskäytännöstä liian ankaran. Perustuslakivaliokunta on pitänyt kynnystä jo nykyisellään varsin korkeana (PeVL 43/2021 vp s. 3).

Joka tapauksessa oikeusministeriö katsoo, että kynnysten tulisi olla eri korkeudella. Olisi perusteltua, että lisäkuulustelu olisi uudelleenkuulustelua matalamman kynnyksen takana, koska se merkitsisi pienempää poikkeusta siitä lähtökohdasta, että käräjäoikeudessa vastaanotettua suullista todistelua ei otettaisi vastaan muutoksenhakutuomioistuimessa.

Hovioikeuden kokoonpano lisä- ja uudelleenkuulustelusta päätettäessä ja tällaista päätöstä koskeva muutoksenhaku

Hallituksen esityksessä ei erikseen säädetä siitä, missä kokoonpanossa hovioikeus ratkaisee kysymyksen lisä- ja uudelleenkuulustelusta. Tältä osin noudatettaisiin yleisiä kokoonpanosäännöksiä.

Rovaniemen hovioikeus ja *professori Mikko Vuorenpää* esittävät, että hovioikeuden päätösvaltaisesta kokoonpanosta silloin, kun se ratkaisee lisä- ja uudelleenkuulustelun esittämistarpeen, säädettäisiin erikseen. Lisäksi professori Vuorenpää katsoo, että valiokunnan mietinnössä tulisi selvyyden vuoksi mainita tällaista ratkaisua koskevasta muutoksenhausta.

Oikeusministeriön vastaus:

Hovioikeus ratkaisee asiat lähtökohtaisesti kolmen jäsenen kokoonpanossa. Yksi jäsen voi kuitenkin muun ohella päättää, että asiassa toimitetaan pääkäsittely ja tehdä pääkäsittelyn toimittamiseen liittyvät ratkaisut. Mitään estettä ei kuitenkaan ole sille, että tällaisen ratkaisun tekee hovioikeuden kolmijäseninen kokoonpano, kuten yleensä menetelläänkin, kun jokin vaatimus hylätään.

Kysymys siitä, sallitaanko lisä- tai uudelleenkuulustelu, olisi pääkäsittelyn toimittamiseen liittyvä ratkaisu, jonka voisi siis tehdä myös yksi hovioikeuden jäsen. Estettä tehdä lisä- tai uudelleenkuulemispyyntöä koskevaa ratkaisua kolmen jäsenen kokoonpanossa ei kuitenkaan olisi, ja näin todennäköisesti myös meneteltäisiin ainakin pyyntö hylättäessä.

Toisaalta erityisesti ratkaisut, joissa asianosaisen pyyntö lisä- tai uudelleenkuulustelusta hylätään, olisivat asianosaisen oikeusturvan kannalta

merkityksellisiä. Oikeusministeriö pitää siksi perusteltuna säätämistä siitä, että hovioikeudet tekisivät sellaiset ratkaisut aina kolmijäsenisessä kokoonpanossa. Sen sijaan olisi tarkoituksenmukaista, että yhdellä jäsenellä olisi toimivalta hyväksyä pyyntö lisä- tai uudelleenkuulemisesta samalla tavalla kuin yksi jäsen voi tällä hetkellä tehdä pääkäsittelyn toimittamiseen liittyvät ratkaisut.

Seurauksena olisi, että hovioikeuden päätösvaltainen kokoonpano ratkeaisi tehtävän ratkaisun lopputuloksen mukaan. Tällaista sääntelyä on kuitenkin jo tällä hetkellä. Yksi jäsen voi esimerkiksi päättää, että jatkokäsittelylupa myönnetään, mutta jos jatkokäsittelylupaa ei myönnetä, ratkaisun tekee hovioikeuden kolmijäseninen kokoonpano.

Hovioikeuden päätösvaltaista kokoonpanoa koskeva muutos olisi tehtävissä esimerkiksi lisäämällä oikeudenkäymiskaaren 2 luvun 8 §:n 3 momentin toiseksi virkkeeksi seuraava virke: ”Yksi jäsen ei kuitenkaan voi hylätä pyyntöä käräjäoikeudessa kuulustellun henkilön kuulustelemisesta pääkäsittelyssä henkilökohtaisesti uudelleen tai lisäkysymysten esittämistä varten.”

Perusteluissa voisi olla aiheellista mainita, että kysymys olisi oikeudenkäymiskaaren 26 luvun 15 a §:n 1 ja 2 momenteissa tarkoitetuista ratkaisuista. Selvyyden vuoksi saattaisi olla syytä myös todeta, ettei mikään estäisi sitä, että päätöksen lisä- tai uudelleenkuulustelusta tekisi hovioikeuden kolmijäseninen kokoonpano silloinkin, kun pyyntö hyväksytään.

Muutoksenhaun osalta oikeusministeriö pitää perusteltuna professori Vuorenpään ehdotusta viitata lakivaliokunnan lausunnossa tässä yhteydessä oikeudenkäymiskaaren 17 luvun 68 §:n 3 momenttiin informatiivisessa tarkoituksessa maininnoin, että erillinen muutoksenhaku voi momentin nojalla olla mahdollinen myös silloin, kun hovioikeus on hylännyt pyynnön kuulustella käräjäoikeudessa kuulusteltua henkilöä hovioikeudessa henkilökohtaisesti uudelleen tai lisäkysymysten esittämistä varten.

III Julkisuus ja yksityisyyden suoja

Kuva- ja äänitallenteiden julkisuus

Hallituksen esityksen mukaan kuva- ja äänitallenteiden julkisuus ratkeaisi oikeudenkäyntiasiakirjojen salassapitoa koskevien yleisten säännösten mukaan. Niistä säädetään laissa oikeudenkäynnin julkisuudesta yleisissä tuomioistuimissa. Kuva- ja äänitallenne olisi salassa pidettävä muun muassa silloin, kun se sisältäisi arkaluonteisia tietoja henkilön yksityiselämään, terveydentilaan, vammaisuuteen tai sosiaalihuoltoon liittyvistä seikoista (laki oikeudenkäynnin julkisuudesta yleisissä tuomioistuimissa 9 §). Näin olisi tyypillisesti esimerkiksi seksuaalirikoksissa.

Jos kuva- ja äänitallenne olisi salassa pidettävä, vain jutun asianosaisilla olisi oikeus saada siitä tieto.

Jos kuva- ja äänitallenne ei olisi salassa pidettävä, jokaisella olisi oikeus saada siitä tieto.

Länsi-Uudenmaan käräjäoikeus ja *Pohjanmaan käräjäoikeus* ovat katsoneet, että tallenteella esiintyvien henkilöiden yksityisyyden suojaa tulisi parantaa rajoittamalla kuva- ja äänitallenteiden julkisuutta.

Toisaalta *eduskunnan oikeusasiamies*, *Syyttäjälaitos*, *Suomen Asianajajaliitto* ja *Helsingin hovioikeus* ovat katsoneet, ettei kuva- ja äänitallenteita voisi niiden sisällöstä riippumatta määrätä salassa pidettäväksi.

Oikeusministeriön vastaus:

Viranomaistoiminnan julkisuus on Suomessa vahva lähtökohta. Perustuslain 12 §:n 2 momentin mukaan viranomaisen hallussa olevat asiakirjat ja muut tallenteet ovat julkisia, jollei niiden julkisuutta ole välttämättömien syiden vuoksi lailla erikseen rajoitettu. Jokaisella on oikeus saada tieto julkisesta asiakirjasta ja tallenteesta.

Oikeudenkäynnissä julkisuusintressi on vahvempi kuin muussa viranomaistoiminnassa. Näin on katsonut muun muassa perustuslakivaliokunta (esim. PeVL 43/1998 vp s. 7 ja PeVL 31/2005 vp s. 4). Julkisuus mainitaan myös perustuslain 21 §:n 2 momentissa eräänä keskeisimmistä oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin oikeusturvatakeista (ks. myös HE 309/1993 vp s. 74), ja siitä säädetään myös Suomea sitovissa kansainvälisissä ihmisoikeussopimuksissa, kuten Euroopan ihmisoikeussopimuksessa ja kansalais- ja poliittisia oikeuksia koskevassa kansainvälisessä yleissopimuksessa. Oikeudenkäynnin julkisuudesta yleisissä tuomioistuimissa annettu laki sisältääkin vain vähän rajoituksia oikeudenkäynnin julkisuuteen.

Oikeudenkäynnin korostunut julkisuus perustuu keskeisesti ihmisten oikeusturvan varmistamiseen ja siihen, että näin voidaan valvoa riippumattomien tuomioistuinten toimintaa. Oikeudenkäynnin laaja julkisuus myös lisää luottamusta tuomioistuimiin. Kuten lakivaliokunta on katsonut, oikeudenkäyntien julkisuus on yksi oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin keskeisistä takeista (LaVM 24/2006 vp s. 2). Oikeudenkäynnin julkisuuden rajoittamiseen tuleekin siksi suhtautua pidättyvästi.

Oikeusministeriö katsoo myös, ettei käsillä olisi sellaisia perustuslain 12 §:n 2 momentissa tarkoitettuja välttämättömiä syitä, joiden nojalla julkisuutta voisi rajoittaa, koska kuva- ja äänitallenteilla esiintyvien henkilöiden yksityisyyden suojasta voidaan huolehtia muilla keinoilla.

Lisäksi oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin ytimessä on vaatimus siitä, että asianosaisilla on omassa asiassaan pääsy kaikkeen oikeudenkäyntiaineistoon ja mahdollisuus lausua siitä. Sen vuoksi kuva- ja äänitallenteita ei ole mahdollista säätää sillä tavalla salassa pidettäviksi, etteivätkö asianosaiset voisi saada tietoa omassa asiassaan tehdystä kuva- ja äänitallenteesta.

Näistä syistä oikeusministeriö katsoo, että käräjäoikeudessa tehtyjä kuva- ja äänitallenteita ei voida säätää aina salassa pidettäviksi. Niiden salassapidon tulee ratketa oikeudenkäyntiasiakirjojen salassapitoa koskevien yleisten säännösten nojalla.

Tästä seuraisi, että kuva- ja äänitallenteet olisivat julkisia, jollei käsillä olisi jokin oikeudenkäynnin julkisuudesta yleisissä tuomioistuimissa annetussa laissa tarkoitettu salassapitoperuste. Tällainen peruste on esimerkiksi se, että tallenteelta ilmenee arkaluonteisia tietoja henkilön yksityiselämään, terveydentilaan, vammaisuuteen tai sosiaalihuoltoon liittyvistä seikoista. Sitä sovelletaan yleensä seksuaalirikosasioissa.

Jos kuva- ja äänitallenne olisi julkinen, jokaisella olisi perustuslain 12 §:n 2 momentin nojalla oikeus saada siitä tieto. Tässä yhteydessä ”oikeus saada tieto” merkitsisi oikeutta katsoa tallennetta.

Oikeusministeriö on kuitenkin tunnistanut huolen kuva- ja äänitallenteella esiintyvien henkilöiden yksityisyyden suojasta. Sen vuoksi hallituksen esitys sisältää ehdotuksia, joilla sitä vahvistetaan. Kuva- ja äänitallenteesta luovutettaisiin tuomioistuimen ulkopuolelle ensinnäkin vain sen ääniosa; tallennetta saisi katsoa vain tuomioistuimen tiloissa. Tutustuminen tallenteeseen tulisi järjestää niin, ettei salakuvaaminen olisi mahdollista (s. 85). Kuva- ja äänitallenteen katsojille voitaisiin ottaa tehdä turvatarkastus ja ottaa heiltä kuvan tallentamiseen soveltuvat välineet pois. Kuva- ja äänitallenteita säilytettäisiin vain 30 päivää siitä, kun asia, jossa ne on tehty, on ratkaistu lainvoimaisesti.

Jos kuva- ja äänitallenne olisi salassa pidettävä, kuten yleensä seksuaalirikosasioissa, muilla kuin asianosaisilla ei olisi oikeutta saada siitä tietoa edes tuomioistuimen tiloissa.

Oikeusministeriön kanta siis on, että siitä, mitä hallitus on esittänyt, ei ole tältä osin syytä poiketa. Jos lakivaliokunta arvioisi asiaa toisin, teemasta olisi sen perusoikeusherkkyyden vuoksi aiheellista saada perustuslakivaliokunnan lausunto.

Turvatarkastus kuva- ja äänitallennetta katsoa haluaville

Hallituksen esityksen mukaan henkilö, joka haluaa katsoa tuomioistuimessa kuva- ja äänitallennetta, ja hänen mukanaan olevat tavarat, voidaan tarkastaa sen selvittämiseksi, ettei hänellä ole mukanaan kuvan tallentamiseen soveltuvaa välinettä, jos on perusteltua aihetta epäillä, että henkilö tallentaisi oikeudettomasti kuvaa kuva- ja äänitallenteesta. Turvatarkastajalla on samoin edellytyksin oikeus ottaa pois tarkastuksessa tai muuten löydetty kuvan tallentamiseen soveltuva väline (turvatarkastuksista tuomioistuimissa annetun lain 5 §:n uusi 3 momentti).

Eduskunnan oikeusasiamies, Länsi-Uudenmaan käräjäoikeus, Syyttäjälaitos ja *Rikosuhripäivystys* ovat esittäneet harkittavaksi, että kuva- ja äänitallennetta katsoa haluavalta henkilöltä tulisi ottaa kuvan tallentamiseen soveltuvat välineet aina pois. *Suomen Tuomariliitto* pitää ehdotettua sääntelyä vaikeana soveltaa.

Oikeusministeriön vastaus:

Asian valmistelussa on päädytty esitettyyn ratkaisuun, koska on arvioitu, että kuva- ja äänitallenteita saapuisivat katsomaan etupäässä toimittajat, jotka laatisivat niiden perusteella uutisia oikeudenkäynneistä, ja asianosaisten avustajat, jotka katsoisivat tallenteita laatiakseen parempia valituksia hovioikeuteen.

Kuvan tallentamiseen soveltuvien välineiden poikkeukseton pois ottaminen johtaisi siihen, että tämä oikeutettu ja perusteltu katselu vaikeutuisi. Silloin toimittajat ja avustajat joutuisivat tekemään työtään ilman kännyköitään, tablettejaan ja tietokoneitaan, joilla kaikilla voidaan nykyään yleisesti tallentaa kuvaa. Sen vuoksi kuvan tallentamiseen soveltuvien välineiden poikkeukseton pois ottaminen voisi kaventaa oikeudenkäynnin tosiasiallista julkisuutta ja heikentää valitusten laatua. Kuten edellä on tarkemmin kerrottu, oikeudenkäynnin julkisuus on tärkeää muun muassa oikeudenkäytön valvomiseksi.

Näistä syistä oikeusministeriön kanta on, että turvatarkastuksista ja kuvan tallentamiseen soveltuvien välineiden pois ottamisesta tulisi säätää siten kuin hallitus esittää.

Toisaalta oikeusministeriökin katsoo, että kuva- ja äänitallennetta katsomaan haluavien säännönmukainen turvatarkastaminen ja heiltä tallentamiseen soveltuvien välineiden pois ottaminen parantaisivat tallenteella esiintyvien henkilöiden yksityisyyden ja henkilötietojen suojaa. Se voisi olla myös käytännössä selväpiirteinen ja helposti sovellettava ratkaisumalli.

Tallenteella esiintyvien yksityisyyden ja henkilötietojen suoja ovat oikeudenkäynnin julkisuuden tavoin perustuslaissa turvattuja oikeuksia. Turvatarkastuksen ja kuvan tallentamiseen soveltuvien välineiden pois ottamisen merkitys näiden oikeuksien toteutumisessa voisi olla suuri, mutta vaikutus oikeudenkäynnin julkisuuteen suhteellisen pieni. Näin olisi jo siitäkin syystä, että kysymys olisi ainoastaan siitä, mitä tavaroita kuva- ja äänitallenteen katsojalla voi olla mukanaan katsomisen aikana.

Kuvan tallentamiseen soveltuvien välineiden pois ottamisesta oikeudenkäynnin julkisuudelle aiheutuvaa haittaa vähentäisi se, että asianosaisilla olisi oikeus saada tieto kuva- ja äänitallenteen äänestä; yleisöllä olisi sama oikeus, jos kuva- ja äänitallenne ei olisi salassa pidettävä. Tällainen sääntely siis säilyttäisi nykytilan. Nykyään tuomioistuimissa tehdään kuva- ja äänitallenteita sijaan äänitallenteita, joita asianosaiset ja yleisö voivat tilata, jos ne eivät ole salassa pidettäviä.

Harkinnassa tulee ottaa huomioon myös henkilökohtaista koskemattomuutta ja omaisuuden suojaa koskevat perustuslain säännökset. Ne eivät kuitenkaan oikeusministeriön käsityksen mukaan estä lakiehdotuksen käsittelyä tavallisen lain säätämisjärjestyksessä riippumatta siitä, kumpi ratkaisumalli valitaan.

> Perustuslain 7 §:n 1 ja 3 momenttien mukaan jokaisella on oikeus henkilökohtaiseen koskemattomuuteen, johon ei saa puuttua mielivaltaisesti eikä ilman laissa säädettyä perus-

tetta. Perustuslakivaliokunta on kuitenkin katsonut, että turvatarkastus metallinpaljastinta tai muuta sellaista laitetta käyttäen on vain vähäinen puuttuminen henkilökohtaiseen koskemattomuuteen ja perusoikeussuojan kannalta ongelmaton järjestely (PeVL 2/1999 vp s. 2, PeVL 16/2004 vp s. 5 ja PeVM 3/2008 vp s. 4).

Omaisuudensuojan osalta kysymys olisi tilapäisestä omaisuuden käytön rajoittamisesta. Siihen olisi kuitenkin viime kädessä perustuslain 10 §:n 1 momentissa taattuun yksityiselämän ja henkilötietojen suojaan palautuvat painavat perusteet. Perustuslakivaliokunta on katsonut vastaavanlaisen puuttumisen ongelmattomaksi valvontarangaistukseen tuomitun kohdalla, kun perusteena oli perustuslain säännös henkilökohtaisesta turvallisuudesta (PeVL 30/2010 vp s. 8).

Joka tapauksessa turvatarkastuksessa noudatettavan lainsäädännön tulisi olla yksiselitteistä. Oikeusministeriön näkemyksen mukaan turvatarkastuksen ja kuvan tallentamiseen soveltuvien välineiden pois ottamisen suhteen ei tulisi tehdä hienojakoisia erotteluja, joita tulkitsemalla turvatarkastajat joutuisivat päättelemään, keneen kohdistaa näitä toimenpiteitä.

Turvatarkastusta ja kuvan tallentamiseen soveltuvien välineiden pois ottamista ei voitaisi korvata esimerkiksi kuva- ja äänitallenteen katsojien videovalvonnalla. Tämä johtuu muun ohella siitä, että tällainen valvonta merkitsisi tosiasiassa asiakirjapyynnön tekijän henkilöllisyyden selvittämistä. Viranomaisten toiminnan julkisuudesta annetun lain (621/1999) 13 §:n 1 momentin mukaan tiedon pyytäjän ei muun ohella tarvitse selvittää henkilöllisyyttään eikä perustella pyyntöään, ellei tämä ole tarpeen viranomaiselle säädetyn harkintavallan käyttämiseksi tai sen selvittämiseksi, onko pyytäjällä oikeus saada tieto asiakirjan sisällöstä.

> Poikkeaminen tästä julkisuuslainsäädännön keskeisestä ja vakiintuneesta lähtökohdasta ei ole oikeusministeriön käsityksen mukaan perusteltua, etenkään turvatarkastuksesta säädettäessä. Poikkeamiseen tulisi tässä yhteydessä suhtautua erityisen pidättyvästi, koska se koskisi oikeudenkäyntiasiakirjoja. Oikeudenkäynnissä julkisuusintressi on perustuslakivaliokunnankin mukaan vieläkin vahvempi kuin viranomaistoiminnassa yleensä (esim. PeVL 43/1998 vp s. 7 ja PeVL 31/2005 vp s. 4). Ainakin se edellyttäisi perustuslakivaliokunnan arviota.

Oikeusministeriö toteaa vielä selvyyden vuoksi, että hallitus ei esitä säädettäväksi, että turvatarkastus kuva- ja äänitallenteiden katsojille tulisi tehdä aina jo silloin, kun tallenteita katsoa haluava henkilö saapuu tuomioistuimeen. Henkilö voitaisiin ohjata turvatarkastukseen esimerkiksi hänen esittäessään tuomioistuimen kansliassa pyynnön nähdä kuva- ja äänitallenteita. Se olisi usein väistämätöntäkin, sillä todennäköisesti tuomioistuimen henkilökunta saisi vasta tällöin ylipäätään tietää jonkun tuomioistuimen tiloissa oleskelevan henkilön halukkuudesta tutustua kuva- ja äänitallenteisiin.

Tästä syystä laissa ehdotetaan säädettäväksi turvatarkastuksesta henkilölle, joka ”haluaa katsoa” kuva- ja äänitallennetta – ei esimerkiksi ”tuomioistuimeen saapuvalle” henkilölle. Oikeudenkäynnin julkisuuden merkityksen vuoksi tätä voisi olla aiheellista täsmentää lakivaliokunnan mietinnön perusteluissa.

Hallitus ei myöskään esitä yleistä kieltoa pitää hallussa kuvan tallentamiseen soveltuvia välineitä tuomioistuinten tiloissa. Turvatarkastus ja mahdollisuus ottaa tällaiset välineet pois liittyisi vain kuva- ja äänitallenteiden katsomiseen. Laajempi toimivaltuus ei olisi perusteltu eikä oikeasuhtainen, koska se ei olisi tarpeen kuva- ja äänitallenteilla esiintyvien henkilöiden yksityisyyden suojaamiseksi. Oikeudenkäynnin julkisuudesta voidaan katsoa seuraavan vaatimuksen suhtautua pidättyvästi oikeudenkäyntien seuraamista ja tuomioistuimen tiloissa oleskelua koskeviin tosiasiallisiin rajoituksiin.

Asian merkityksen vuoksi, ja koska ehdotus on ilmeisesti aiheuttanut tältä osin epäselvyyttä, oikeusministeriö esittää momenttia selvennettäväksi niin, että säädöstasolla ilmaistaisiin, että toimenpiteet liittyisivät nimenomaan kuva- ja äänitallenteiden katsomiseen.

Näin turvatarkastuksista tuomioistuimissa annetun lain 5 §:n 3 momentti voisi kuulua seuraavasti (lisäykset tummenttuina):

> Turvatarkastajalla on myös oikeus 1 momentissa säädetyin tavoin tarkastaa henkilö, joka haluaa katsoa tuomioistuimessa kuva- ja äänitallennetta, ja hänen mukanaan olevat tavarat sen selvittämiseksi, ettei hänellä ole **kuva- ja äänitallennetta katsoessaan** mukanaan kuvan tallentamiseen soveltuvaa välinettä, jos on perusteltua aihetta epäillä, että henkilö tallentaisi oikeudettomasti kuvaa kuva- ja äänitallenteesta. Turvatarkastajalla on samoin edellytyksin oikeus ottaa pois tarkastuksessa tai muuten löydetty kuvan tallentamiseen soveltuva väline **kuva- ja äänitallenteen katsomisen ajaksi**.

Kuva- ja äänitallenteen säilytysaika

Hallituksen esityksen mukaan kuva- ja äänitallenne säilytettäisiin 30 päivää siitä, kun asia on lainvoimaisesti ratkaistu (oikeudenkäymiskaaren 22 luvun 10 §:n muutosehdotus).

Syyttäjälaitoksen, Etelä-Suomen oikeusapu- ja edunvalvontapiirin, Suomen Tuomariliiton ja *professori Mikko Vuorenpään* mukaan kuva- ja äänitallenteita olisi perusteltua säilyttää pidempään.

Toisaalta *eduskunnan oikeusasiamies* katsoo, että tallenteiden säilytysajan suhteen on perusteltua tehdä eroa arkistonmuodostussuunnitelman mukaan säilytettäviin asiakirjoihin.

Oikeusministeriön vastaus:

Oikeusministeriö toteaa ensin selvyyden vuoksi, että esityksen mukainen 30 päivää lasketaan siitä, kun asia tulee lainvoimaisesti ratkaistuksi, ei siitä, kun kertomus on esitetty. Sen vuoksi silloin, kun asiassa on haettu muutosta, kuva- ja äänitallennetta säilytettäisiin paljon pidempään. Säilytysaika voi silloin olla kuukausia tai jopa useampi vuosi riippuen siitä, mitä muutoksenhaussa tapahtuu.

Tällä hetkellä oikeudenkäyntiaineistoa säilytetään osin viisi vuotta, osin pysyvästi. Se perustuu arkistonmuodostussuunnitelmiin, jotka perustuvat vuorostaan arkistolakiin (831/1994).

Näistä säilytysajoista on tehty poikkeus suullisesta todistelusta tehtävien äänitallenteiden suhteen. Oikeudenkäymiskaaren 22 luvun 10 §:n mukaan niitä säilytetään vähintään kuuden kuukauden ajan asian ratkaisemisesta. Jos asiassa on haettu muutosta, äänite on kuitenkin säilytettävä, kunnes asia on lainvoimaisesti ratkaistu.

Hallitus siis esittää, että kuva- ja äänitallenteita säilytettäisiin 30 päivää siitä, kun asia on lainvoimaisesti ratkaistu. Sama koskisi hovioikeudessa ja korkeimmassa oikeudessa jatkossakin tehtäviä äänitallenteita.

Ehdotus säilytysajan pituudesta perustuu ensinnäkin pyrkimykseen suojella kuva- ja äänitallenteella esiintyvien henkilöiden yksityisyyttä. Tallenteen lyhyehkö säilytysaika vähentäisi sen väärinkäyttöön liittyviä riskejä. Kuva- ja äänitallenteet olisivat niissä esiintyvien henkilöiden yksityisyyden ja persoonallisuuden suojan kannalta erittäin merkittäviä oikeudenkäyntiasiakirjoja (HE 13/2006 vp s. 49). Myös lakivaliokunta on pitänyt aiheellisena huolta tällaisten tallenteiden väärinkäytöstä (LaVM 24/2006 vp s. 6).

Toiseksi on huomionarvoista, että kuva- ja äänitallenteet sisältäisivät henkilötietoja. Henkilötietoja tulee EU:n yleisen tietosuoja-asetuksen 5 artiklan mukaan säilyttää vain niin kauan kuin on tarpeen tietojenkäsittelyn tarkoituksen toteuttamista varten. Lisäksi henkilötietojen käsittelystä rikosasioissa ja kansallisen turvallisuuden ylläpitämisen yhteydessä annetun lain

(1054/2018) 6 §:n 2 momentin mukaan henkilötiedot saa säilyttää muodossa, josta rekisteröity on tunnistettavissa, vain niin kauan kuin on tarpeen henkilötietojen käsittelyn tarkoituksen kannalta.

Joillakin kuva- ja äänitallenteilla olisi myös arkaluonteisia tietoja. Niiden käsittely on yksityiselämään kuuluvan henkilötietojen suojan ytimessä. Perustuslakivaliokunnan mukaan arkaluonteisten tietojen käsittely on rajattava täsmällisillä ja tarkkarajaisilla säännöksillä vain välttämättömään (esim. PeVL 4/2021 vp s. 3, PeVL 65/2018 vp, s. 45, PeVL 15/2018 vp, s. 40 ja PeVL 37/2013 vp s. 2).

Edellä sanottuun nähden on merkityksellistä sekin, että kuva- ja äänitallenteen käyttäminen jossakin muussa asiassa kuin siinä, jonka käsittelyssä se on tehty, olisi todennäköisesti harvinaista. Kuva- ja äänitallenne ei ole myöskään ainoa keino saada selville, mitä oikeudenkäynnissä on puhuttu esimerkiksi perätöntä lausumaa koskevaa rikostutkintaa varten. Tuomioistuimet selostavat vakiintuneesti asian ratkaisemisen kannalta merkityksellisen näytön ratkaisujensa perusteluissa, ja epäily perättömästä lausumasta voi herätä jo muutoksenhakuvaiheessa.

Kuva- ja äänitallenteiden säilytysajan pidentäminen kolmeen kuukauteen kasvattaisi videotallennusjärjestelmän vuotuisia ylläpitokustannuksia Oikeusrekisterikeskuksen arvion mukaan noin 200 000 eurolla. Jos säilytysaikaa pidennettäisiin kuuteen kuukauteen, vuotuisia lisäkustannuksia aiheutuisi noin 500 000 euroa.

Ruotsissa vastaava tallenne säilytetään enintään kuusi viikkoa siitä, kun asia on ratkaistu lainvoimaisesti.

Koska ehdotus säilytysajan pituudesta perustuu keskeisesti kuulusteltavien yksityisyyden ja henkilötietojen suojan turvaamiseen, tallenteen ääniosan säilyttäminen kuvaa pidempään ei olisi perusteltua. Näin on huolimatta siitä, että ääniosan kuvaa pidemmästä säilyttämisestä ei Oikeusrekisterikeskuksen ilmoituksen mukaan aiheutuisi ainakaan mittavia lisäkustannuksia.

Oikeusministeriön kanta siis on, että siitä, mitä hallitus on esittänyt, ei ole tältä osin syytä poiketa.

Oikeusministeriö kuitenkin kannattaa sitä, että lakivaliokunta tekisi mietintönsä perusteluissa *Syyttäjälaitoksen* ehdottaman selvennyksen siitä, ettei olisi estettä luovuttaa kuva- ja äänitallennetta esitutkintaviranomaiselle tai syyttäjälle silloin, kun tallenne on tarpeen rikoksen selvittämiseksi tai rikosepäilyä koskevan esiselvityksen tekemiseksi.

Kuva- ja äänitallenteiden levittäminen rikoslain mukaan

Lakivaliokunnassa on haluttu selvitystä siitä, millä tavalla arvioitaisiin rikosoikeudellisesti menettelyä, jossa joku levittäisi käräjäoikeudessa tehtyä kuva- ja äänitallennetta esimerkiksi sosiaalisessa mediassa.

Menettelyyn mahdollisesti soveltuvia rikostunnusmerkistöjä on useita. Merkityksellisin tunnusmerkistö on yksityiselämää loukkaava tiedon levittäminen.

Yksityiselämää loukkaavasta tiedon levittämisestä tuomitaan rikoslain (39/1889) 24 luvun 8 §:n nojalla se, joka oikeudettomasti joukkotiedotusvälinettä käyttämällä tai muuten toimittamalla lukuisten ihmisten saataville esittää toisen yksityiselämästä tiedon, vihjauksen tai kuvan siten, että teko on omiaan aiheuttamaan vahinkoa tai kärsimystä loukatulle taikka häneen kohdistuvaa halveksuntaa.

Jos yksityiselämää loukkaavassa tiedon levittämisessä aiheutetaan suurta kärsimystä tai erityisen suurta vahinkoa ja rikos on myös kokonaisuutena arvostellen törkeä, rikoksentekijä tuomitaan rikoslain 24 luvun 8 a §:n nojalla törkeästä yksityiselämää loukkaavasta tiedon levittämisestä.

Yksityiselämää loukkaavasta tiedon levittämisestä tuomitaan sakkoa. Törkeästä yksityiselämää loukkaavasta tiedon levittämisestä tuomitaan sakkoa tai vankeutta enintään kaksi vuotta.

Menettelyn rikosoikeudelliseen arviointiin vaikuttaa niin tämän kuin muidenkin tunnusmerkistöjen kohdalla paljon se, millä tavalla ja missä kontekstissa kuva- ja äänitallenne julkaistaisiin, ja mitä siltä ilmenisi. On kuitenkin selvää, että yksityiselämää loukkaavan tiedon levittämisen tunnusmerkistö voi täyttyä, vaikka kuva- ja äänitallenne olisi itsessään julkinen eikä siis sisältäisi salassa pidettäviä tietoja.

Jos menettely kohdistuisi salassa pidettävään kuva- ja äänitallenteeseen, jollaisia esimerkiksi seksuaalirikosasioissa tehtävät kuva- ja äänitallenteet tyypillisesti olisivat, tallenteen oikeudettomaan julkaisemiseen voisi soveltua myös salassapitorikoksen tunnusmerkistö.

Salassapitorikoksesta tuomitaan rikoslain 38 luvun 1 §:n nojalla se, joka laissa tai asetuksessa säädetyn taikka viranomaisen lain nojalla erikseen määräämän salassapitovelvollisuuden vastaisesti paljastaa salassa pidettävän seikan, josta hän on asemassaan, toimessaan tai tehtävää suorittaessaan saanut tiedon, taikka käyttää tällaista salaisuutta omaksi tai toisen hyödyksi.

Salassapitorikoksesta tuomitaan sakkoa tai vankeutta enintään yksi vuosi.

Jos salassapitorikos, huomioon ottaen teon merkitys yksityisyyden tai luottamuksellisuuden suojan kannalta taikka muut rikokseen liittyvät seikat, on kokonaisuutena arvostellen vähäinen, kysymys voi olla rikoslain 38 luvun 2 §:ssä tarkoitetusta salassapitorikkomuksesta.

Kuva- ja äänitallenteen oikeudettoman julkaisemisen konteksti ja tallenteen sisältö voivat joissain olosuhteissa merkitä sitä, että tekoa voitaisiin arvioida myös kunnianloukkauksena. Kunnianloukkauksesta tuomitaan rikoslain 24 luvun 9 §:n nojalla muun ohella se, joka halventaa toista. Kunnianloukkaus on luvun 10 §:n mukaan törkeä, jos kunnianloukkauksessa aiheutetaan suurta kärsimystä tai erityisen suurta vahinkoa ja rikos on myös kokonaisuutena arvostellen törkeä.

Erikseen voidaan arvioida tuomioistuinten henkilökunnan rikosvastuuta. Vaikka hekään eivät saisi levittää kuva- ja äänitallenteita, heillä olisi asianosaisia ja yleisöä parempi tilaisuus tosiasiassa tehdä niin, koska heillä olisi pääsy tallenteisiin suoraan tietojärjestelmän kautta.

Tuomioistuinten henkilökunta on virkamiehiä, joten he ovat virkarikossäännösten alaisia. Niistä säädetään rikoslain 40 luvussa. Sovellettavaksi voisivat tulla esimerkiksi virkasalaisuuden rikkominen, virka-aseman väärinkäyttäminen ja virkavelvollisuuden rikkominen.

Jos menettely täyttäisi useamman rikostunnusmerkistön edellytykset, sovellettaisiin mahdollisia toissijaisuuslausekkeita sekä rikosten yhtymistä koskevia yleisiä tulkintaperiaatteita.

Lisäksi kuva- ja äänitallenteiden oikeudettomalla levittämisellä voisi olla virkamiesoikeudellisia seuraamuksia. Valtion virkamieslain (750/1994) 25 §:n 2 momentin mukaan virkamies voidaan irtisanoa erityisen painavasta virkamiehestä johtuvasta syystä. Lain 33 §:n mukaan virkamiehen virkasuhde voidaan heti purkaa, jos virkamies törkeästi rikkoo tai laiminlyö virkavelvollisuuksiaan.

Tuomioistuimissa käsitellään jatkuvasti suurta määrää salassa pidettävää materiaalia. Tiedossa ei ole, että tuomioistuinten henkilökuntaa olisi koskaan edes epäilty sellaisen materiaalin oikeudettomasta levittämisestä.

Kuva- ja äänitallenteen hankkimisen, hallussapidon ja levittämisen kriminalisointi

Syyttäjälaitos esittää, että oikeudenkäynnissä (tai esitutkinnassa) tehdyn kuva- ja äänitallenteen luvaton jäljentäminen tai muu hankkiminen sekä hallussapito ja levittäminen säädettäisiin rangaistavaksi tai että sitä ainakin selvitettäisiin erillisessä lainvalmistelussa.

Oikeusministeriön vastaus:

Rangaistavaksi säätäminen voimakas tapa osoittaa jonkin toiminnan paheksuttavuutta. Yhteiskunta voi tehokkaasti kohdistaa rikokseksi säädetyllä tavalla toimivaan perusoikeuksien ydinalueelle kohdistuvia pakkotoimia. Rangaistavaksi säätämisen tuleekin aina olla viimesijainen keino puuttua johonkin ongelmaan.

Perustuslakivaliokunta on vakiintuneesti katsonut, että kriminalisoinnille on kyettävä esittämään painava yhteiskunnallinen ja perusoikeusjärjestelmän kannalta hyväksyttävä peruste. On myös arvioitava, onko vastaava tavoite saavutettavissa muulla perusoikeuteen vähemmän puuttuvalla tavalla kuin kriminalisoinnilla (ks. esim. PeVL 23/1997 vp, s. 2, PeVL 9/2016 vp s. 2 ja PeVL 48/2017 vp s. 7–8). Yksinomaan symbolisia kriminalisointeja ei tule säätää (ks. esim. PeVL 29/2001 vp s. 4 ja PeVL 5/2009 vp s. 3).

Kriminalisointiin ei tule ryhtyä myöskään vain siksi, että poliisi saisi oikeuden käyttää joitain tiettyjä pakkokeinoja.

Kuva- ja äänitallenteiden levittämistä on esityksessä pyritty estämään useilla toimenpiteillä. Niistä on kerrottu tarkemmin vastauksessa edelliseen kysymykseen. Edellisessä jaksossa on kerrottu, millä tavoin menettelyä voitaisiin arvioida tällä hetkellä voimassa olevien rikoslain säännösten valossa. Oikeusministeriö arvioi, että näillä toimenpiteillä kuva- ja äänitallenteiden oikeudeton hankkiminen, hallussapito ja levittäminen olisi estettävissä.

Lisäksi oikeusministeriö pitää todennäköisenä, että yritykset oikeudettomasti hankkia ja levittää kuva- ja äänitallenteita olisivat hyvin harvinaista. Oikeusministeriön tiedossa ei ole, että tällä hetkellä esitutkinnassa tehtäviä kuva- ja äänitallenteita olisi hankittu ja levitetty oikeudettomasti.

Näistä syistä oikeusministeriö katsoo, ettei kuva- ja äänitallenteiden hankkimista, hallussapitoa ja levittämistä ole perusteltua pyrkiä estämään erilliskriminalisoinnilla, vaan päämäärä voidaan saavuttaa muilla tavoin.

Mahdollisen kriminalisoinnin perustuslainmukaisuutta olisi joka tapauksessa aiheellista arvioida myös perustuslakivaliokunnassa.

IV Resurssit ja voimaantulo

Videotallennusjärjestelmän kustannusarvio

Suomen Tuomariliitto kysyy, onko videotallennusjärjestelmän kustannusarvio realistinen.

Esityksessä kustannuksia aiheuttaa eniten se, että kuva- ja äänitallenteiden tekemistä ja esittämistä varten pitää kehittää tietojärjestelmä. Tämän niin sanotun videotallennusjärjestelmän hintaa voidaan tässä vaiheessa arvioida vain karkeasti, koska kysymys on aivan uuden tietojärjestelmän toteuttamisesta ja tarvittavien laitteiden asentamisesta suureen määrään erilaisia istuntosaleja.

Oikeusrekisterikeskuksen asiantuntijoiden laatiman arvion mukaan videotallennusjärjestelmästä aiheutuisi noin 4,415–7,35 miljoonan euron kertaluontoinen kustannus, ja sen käyttökustannukset olisivat noin 2,5–3,8 miljoonaa euroa vuodessa. Vaikka arvio perustuu parhaaseen käytettävissä olevaan asiantuntemukseen, kysymys on etukäteisarviosta. Parhaista pyrkimyksistä huolimatta tällaisen hankkeen kustannuksia ei ole etukäteen mahdollista täsmällisesti arvioida.

Oikeusrekisterikeskuksen lakivaliokunnalle 8.10.2021 antaman lausunnon mukaan hallituksen esitykseen sisältyvä kustannusarvio sisältää nykyhetkeä vastaavan arvion sekä suunnittelu- ja rakentamiskustannuksista että vuosittaisista ylläpitokustannuksista, eikä siihen ole tällä hetkellä lisättävää tai muutettavaa. Näin toteaa myös Tuomioistuinvirasto lisäselvityksessään 12.10.2021.

Vastaavaan menettelyyn siirryttiin Ruotsissa vuonna 2008 osana laajempaa oikeudenkäyntimenettelyn uudistamista. Se merkitsi esimerkiksi vi-

deoneuvottelun mahdollistamista, mistä syystä tuolloin hankittiin myös videoneuvottelulaitteita tuomioistuimiin. Sen vuoksi tiedot Ruotsista vuodelta 2008 eivät ole vertailukelpoisia.

Videotallennusjärjestelmän rahoitus

Tuomioistuinvirasto ja *Suomen Tuomariliitto* ovat esittäneet huolensa videotallennusjärjestelmän rahoituksesta.

Oikeusministeriön vastaus:

Hallitus on varannut videotallennusjärjestelmää varten kustannusarviota vastaavat määrärahat.

Valtiontalouden vaikeasta tilanteesta ja vähäisestä määrärahojen liikkumavarasta huolimatta hallitus on aiemmin kohdentanut ja esittää vuoden 2022 budjetissa edelleen kohdennettavaksi rahoitusta esityksen mukaiseen videotallennusjärjestelmään.

Vuoden 2022 valtion talousarvioesitykseen sisältyy 3,74 miljoonan euron määräraha videotallennusjärjestelmän toteuttamisesta aiheutuviin kertaluonteisiin menoihin vuonna 2022. Lisäksi valtion vuoden 2021 talousarviossa hankkeelle on varattu 2,5 miljoonaa euroa ja vuoden 2020 talousarviossa 2 miljoonaa euroa. Määrärahat ovat momentilla 25.10.03, selityksenä ”näytön keskittäminen käräjäoikeuksiin (HO 2019 kertaluonteinen)”.

Vuosina 2020–2022 hankkeelle on kohdistettu siis yhteensä 8,24 miljoonaa euroa. Lisäksi esityksen mukaiseen tarkoitukseen on julkisen talouden suunnitelmassa varattu 2 miljoonaa euroa vuodesta 2023 lukien.

Tuomioistuinviraston käsitys siitä, että esityksen rahoitus poikkeaisi sen tämänhetkiseen tietoon perustuvasta kustannusarviosta, ei siten vastaa oikeusministeriön näkemystä. Oikeusministeriö ottaa joka tapauksessa kustannusten täsmentymisen huomioon tulevissa kehys- ja budjettivalmisteluissa siten, että hankkeelle varmistetaan riittävät resurssit.

Tuomioistuinten resurssit

Rovaniemen hovioikeus, *Länsi-Uudenmaan käräjäoikeus*, *Pohjanmaan käräjäoikeus, Etelä-Suomen oikeusapu- ja edunvalvontapiiri* ja *Suomen Tuomariliitto* katsovat, että esitys aiheuttaisi tuomioistuimille lisätyötä ja resurssitarpeita.

Oikeusministeriön vastaus:

Oikeusministeriö katsoo, että uudistus voidaan toteuttaa tuomioistuinten nykyisten resurssien puitteissa lukuun ottamatta videotallennusjärjestelmää, jolle on varattu lisärahoitusta siten kuin edellä on kerrottu.

Käräjäoikeuksien näkökulmasta uudistus edellyttäisi ensi sijassa kuva- ja äänitallenteen tekemistä. Käräjäoikeudet tekevät kuitenkin jo tällä hetkellä vastaavissa tilanteissa äänitallenteen. Kuva- ja äänitallenteiden tekemistä varten kehitettävästä videotallennusjärjestelmästä pyritään luomaan helppokäyttöinen ja luotettava, jotta kuva- ja äänitallenteen tekeminen olisi mahdollisimman vaivatonta, eikä siirtyminen äänittämisestä kuva- ja äänitallenteen tekemiseen lisäisi käräjäoikeuksien työmäärää. Videotallennusjärjestelmän kustannusarviossa on otettu huomioon sen edellyttämä tekninen käyttöönottokoulutus (HE s. 31–32).

Kuva- ja äänitallenteen indeksointi olisi harvinaista ja oikeusministeriön käsityksen mukaan tehtävissä pääkäsittelyn kuluessa, joten siitä ei aiheutuisi juurikaan lisätyötä.

Hallitus esittää laajojen rikosasioiden valmistelun tehostamista käräjäoikeuksissa. Kirjallisten yhteenvetojen laatiminen ja suullisten valmisteluistuntojen toimittaminen lisäisivät käräjäoikeuksien työmäärää rikosasioiden valmisteluvaiheessa. Toisaalta nämä toimet voivat vähentää asiassa lopulta esitettävän todistelun määrää ja lyhentää pääkäsittelyä.

Uudistus asettaisi totutusta poikkeavia vaatimuksia prosessinjohdolle etenkin käräjäoikeuksissa. Prosessinjohtokoulutuksen tarve on huomioitu

hallituksen esityksessä koulutuksen järjestävän Tuomioistuinviraston arvion mukaisena (HE s. 35).

Oikeusministeriö sinällään yhtyy käsitykseen siitä, että olisi sitä parempi, mitä kattavampaa koulutusta tuomareille ja muillekin prosessitoimijoille kyettäisiin järjestämään. Uudistuksen keskeisten tavoitteiden – muutoksenhaussa tapahtuvan näytön arvioinnin edellytysten sekä todistajien, asianomistajien ja muiden oikeudenkäynnissä kuulusteltavien henkilöiden aseman parantamisen – arvioidaan kuitenkin toteutuvan esitetyn laajuisella lisäkoulutuksella. Oikeusministeriö ei näe prosessitodellisuudessa olevan sellaisia perustavanlaatuisia vikoja, jotka estäisivät uudistuksen muidenkaan tavoitteiden toteutumisen Tuomioistuinviraston arvion mukaisella panostuksella koulutukseen.

Hovioikeuksille uudistus merkitsisi lisätyötä asioiden valmistelussa. Voidaan arvioida, että tarve tehdä todistelua koskevia käsittelyratkaisuja lisääntyisi. Toisaalta uudistus voisi myös säästää hovioikeuksien resursseja, kun esimerkiksi pääkäsittelyjä peruuntuisi harvemmin ja matkakäräjiä tulisi toimitettavaksi nykyistä vähemmän.

Korkeimmalle oikeudelle uudistuksen ei nähdä tuottavan mainittavaa lisätyötä.

Yhteenvetona oikeusministeriö katsoo, että uudistus voi lisätä työn määrää tuomioistuimissa, erityisesti hovioikeuksissa, mutta määrää ei arvioida niin suureksi, etteikö uudistus olisi toteutettavissa nykyisten määrärahojen puitteissa. Ehdotuksen vaikutuksia tuomioistuinten käsittelyajoille ei myöskään arvioida suuriksi, etenkään siihen nähden, että ehdotukset ovat omiaan tekemään menettelystä tarkoituksenmukaisemman. Esimerkiksi rikosasioiden tehokkaamman valmistelun on nähty olevan yhteydessä käsittelyaikojen lyhentymiseen (näin esimerkiksi Rikosketjun LEAN-hanke, Oikeusministeriön selvityksiä ja ohjeita 2020:6, selvityshenkilönä professori Matti Tolvanen).

Resurssinäkökulmasta on merkityksellistä sekin, että esitys voisi myös vähentää eräitä valtion menoja. Määräksi on hallituksen esityksessä arvioitu hieman alle miljoona euroa vuodessa.

Lisäksi joissain poikkeuksellisissa tapauksissa valtion säästämä määrä voisi olla suuri. Esimerkiksi Ruandan kansanmurhaan liittyvässä oikeudenkäynnissä Helsingin hovioikeus matkusti kahdesti Afrikkaan, mistä maksoi valtiolle lähes 1,4 miljoonaa euroa. Jos käräjäoikeuden aiemmin Afrikassa vastaanottama suullinen todistelu olisi voitu esittää hovioikeudessa kuva- ja äänitallenteelta, näiltä menoilta olisi pääosin vältytty. Tiedossa on muitakin yksittäisiä oikeudenkäyntejä, joissa valtiolle aiheutuneet kustannukset olisivat olleet huomattavasti pienemmät, jos nyt esitettävät lait olisivat olleet jo voimassa.

Oikeudenkäyntimenettelyn muokkautuminen kuva- ja äänitallenteiden käyttöön ja näytön esittämiseen lähtökohtaisesti vain käräjäoikeudessa edellyttää joka tapauksessa tietynlaista kulttuurinmuutosta. Siinä toimijoiden koulutuksella on tärkeä sijansa, mutta lopulta kysymys on käytännöistä, jotka muokkautuvat hiljalleen tosiasiallisessa toiminnassa käräjäoikeuksissa ja hovioikeuksissa. Kokemukset Ruotsista tukevat tätä käsitystä. Siellä esimerkiksi pyynnöt kuulustella todistajia hovioikeudessa ovat nykyään harvinaisia.

Lopuksi oikeusministeriö tuo esiin, että hallitus on lokakuussa 2021 päättänyt käynnistää oikeudenhoidon selonteon valmistelun.

Oikeudenhoidon selonteon tavoitteena on tuottaa päätöksentekijöille kokonaisvaltainen ja ajantasainen tieto suomalaisen oikeudenhoidon tilasta. Selonteossa oikeusvaltion viranomaisten resursseja katsotaan kokonaisuutena. Tavoitteena on toimintaedellytysten turvaaminen yhtä vaalikautta pitkäkestoisemmalla tarkastelulla. Selonteon kohteena ovat tuomioistuinlaitos, Syyttäjälaitos, Ulosottolaitos, Rikosseuraamuslaitos ja Oikeusrekisterikeskus sekä oikeusapu- ja edunvalvonta.

Selonteko annetaan eduskunnalle syksyllä 2022.

Lakiehdotusten voimaantulon ajankohta

Hallituksen esityksen mukaan tavoitteena on, että uuteen menettelyyn siirryttäisiin vuoden 2023 alusta.

Tuomioistuinvirasto, *Oikeusrekisterikeskus*, *Suomen Tuomariliitto* ja *Länsi-Uudenmaan käräjäoikeus* ovat esittäneet huolensa siitä, että lakiehdotusten voimaantulo vuoden 2023 alusta olisi liian aikaista.

Oikeusministeriön vastaus:

Hallitus ei esitä, että ehdotettavat lait tulisivat voimaan vuoden 2023 alusta. Lakiehdotusten voimaantulosta esitetään säädettäväksi erikseen lailla. Näin eduskunta saa voimaanpanolain käsittelyn yhteydessä päättää nyt käsiteltävien lakiehdotusten voimaantulon ajankohdan.

Lakiehdotusten voimaantuloajankohdasta ei ole tarkoituksenmukaista säätää tämän hallituksen esityksen käsittelyn yhteydessä. Lakiehdotusten voimaantulo edellyttää kuva- ja äänitallenteiden tekemistä ja esittämistä varten kehitettävää videotallennusjärjestelmää, eikä tällä hetkellä voida täsmällisesti sanoa, milloin se olisi valmis otettavaksi käyttöön. Uuteen menettelyyn ei ole mahdollista siirtyä, jos videotallennusjärjestelmä ei ole valmis.

Vuoden 2023 alku on hallituksen esityksessä mainittu tavoitteena. Tavoitteella pyritään ohjaamaan lakiehdotusten toimeenpanoa niin, ettei lakiehdotusten voimaantulo siirtyisi aiheettoman pitkälle.

Voimaanpanolain valmistelun yhteydessä oikeusministeriö arvioi, onko lakiehdotusten voimaantulolle aiheellista asettaa jokin siirtymäaika tai siirtyä uuteen menettelyyn vaiheittain. Nämä kysymykset tulevat voimaanpanolakiesityksen käsittelyssä niin ikään lopulta eduskunnan ratkaistavaksi.

V Muita toteuttamisvaihtoehtoja

Käräjäoikeudessa esitettyjen kertomusten litterointi

Hallituksen esityksen mukaan asiaa käsittelevässä tuomioistuimessa voidaan tarpeellisilta osin tehdä kirjallinen toisinto tallennetusta kertomuksesta, jos tuomioistuin katsoo sen edistävän asian käsittelyä (oikeudenkäymiskaaren 22 luvun 9 §:n muutosehdotus). Pykälä ei ole uusi, vaan hallitus esittää sitä vain kielellisesti nykyaikaistettavaksi.

Eduskunnan oikeusasiamies tuo lausunnossaan esiin käräjäoikeudessa esitettyjen kertomusten litteroinnin etuja suhteessa niistä tehtyyn kuva- ja äänitallenteeseen. Hän esittää, että litterointi tulisi vähintään ottaa vahvemmin käyttöön esitetyn suullisen todistelun vastaanottamistavan rinnalle sellaisissa yksittäistapauksissa, joissa tuomioistuin sen harkitsisi tarpeelliseksi.

Suomen Asianajajaliitto suhtautuu litterointien hyödyntämiseen myönteisesti.

Toisaalta *korkein oikeus* vastustaa muutoksenhaun perustamista litterointeihin. *Helsingin hovioikeus* hyväksyy hallituksen esityksen tältä osin. *Länsi-Uudenmaan käräjäoikeuden* mukaan aihetta litterointia koskevan pykälän muuttamiseen ei ole. *Syyttäjälaitos* ehdottaa, että asiaa arvioidaan uudelleen teknologian kehittyessä.

Oikeusministeriön vastaus:

Oikeusministeriö on pyytänyt Oikeusrekisterikeskukselta päivitetyn asiantuntija-arvion mahdollisuudesta litteroida käräjäoikeudessa esitetyt kertomukset automaattisella puheentunnistuksella.

Oikeusrekisterikeskuksen 20.10.2021 antaman ilmoituksen mukaan litterointia ei kyetä lähivuosina automatisoimaan. Vaikka selkeästi puhutun kirjakielisen kertomuksen litterointi saattaisi nykytekniikalla onnistua, ongelman muodostaa puhekieli, erityisesti murteellinen tai aksentilla puhuttu

kieli. Mahdollisuus automaattiseen litterointiin otetaan kuitenkin huomioon videotallennusjärjestelmän teknisiä vaatimuksia määriteltäessä, jotta se olisi mahdollista tekniikan kehityttyä.

Tällä hetkellä ei siis ole teknisiä edellytyksiä siirtyä menettelyyn, jossa muutoksenhaku perustuisi käräjäoikeudessa esitetyistä kertomuksista automaattisella puheentunnistuksella tehtyihin litterointeihin.

Lisäksi Oikeusrekisterikeskus on ilmoittanut, että nykytekniikan mukaisen puheentunnistusohjelmiston yhdistäminen videotallennusjärjestelmään maksaisi alustavan ja karkean arvion mukaan vähimmillään useita satoja tuhansia euroja ja enimmillään joitakin miljoonia euroja.

Oikeusministeriö tuo yksin litterointeihin perustuvan muutoksenhaun osalta esiin myös seuraavaa.

Niin sanotun parhaimman todistusaineiston periaatteen mukaan useista mahdollisista todisteista tulee valita varmimpana pidettävä. Jos esimerkiksi on mahdollista saada paikalle todistaja kertomaan, mitä tapahtui, ei yleensä ole perusteltua lukea paikalla olleen muistiinpanoja asiasta. Vaikka kertomuksen vastaanottaminen litteroinnilta olisi vaivattomampaa kuin kuva- ja äänitallenteelta, muutoksenhakutuomioistuimen käytettävissä ei näin meneteltäessä olisi alkuperäistä, suullista kertomusta.

Siinä missä muutoksenhakutuomioistuin kykenisi kuva- ja äänitallenteelta tekemään havaintoja kuulusteltavasta henkilöstä tämän esittäessä kertomustaan, litterointeja käytettäessä todistelun ja muutoksenhakutuomioistuimen välissä olisi prosessi, jossa suulliset kertomukset saatettaisiin kirjalliseen muotoon. Suorien havaintojen sijaan oikeudenkäynnissä jouduttaisiin tukeutumaan litterointiprosessin tuloksiin ja luottamaan siihen, että kertomukset olisi litteroitu kauttaaltaan asianmukaisesti.

Suullisesti esitetyn kertomuksen seuraamista ja ymmärtämistä voi joskus helpottaa, jos kuulija kykenee tarkkailemaan sen esittäjää. Tällöin kuulijalle välittyy myös kertomuksen esittäjän sanaton viestintä. Näin ei olisi, jos kertomus otettaisiin vastaan litteroinneilta. Oikeudenkäynnissä esitetyt

kertomukset ja kuulustelukysymyksiin nopeastikin annetut vastaukset eivät aina ole johdonmukaisia kokonaisuuksia tai siirrettävissä selväpiirteisinä kirjalliseen muotoon.

Korkein oikeus on oikeuspsykologiseen tutkimuksiin viitaten katsonut, että nykyisin vallitsevan oikeuspsykologisen käsityksen mukaan henkilötodistelun luotettavuutta ei voida *juurikaan* perustaa henkilön puhetavasta, ilmeistä ja eleistä taikka tunnereaktiosta oikeudenkäynnissä tehtävien havaintojen ja vaikutelmien varaan (KKO 2013:96, kohta 8). Nämä seikat eivät siten ole korkeimman oikeuden mukaan poikkeuksetta vailla merkitystä.

Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen mukaan silloin, kun muutoksenhakutuomioistuin voi tehdä uuden arvion syyllisyyskysymyksestä, asiaa ei voida ratkaista arvioimatta suoraan rikosasian vastaajan henkilökohtaisesti esittämää näyttöä siitä, että hän ei ole tehnyt tekoa, jota hänen syykseen väitetään. Toisaalta ihmisoikeustuomioistuin on todennut videotallenteen mahdollistavan havaintojen tekemisen todistajasta ja käsityksen muodostamisen tämän luotettavuudesta. Ei ole selvää, täyttäisikö litterointeihin perustuva muutoksenhakumenettely nämä oikeudenmukaisen muutoksenhakumenettelyn edellytykset. Ainakin siitä tulisi saada perustuslakivaliokunnan kannanotto.

Edellä todetusta huolimatta oikeusministeriö suhtautuu myönteisesti litterointien tekemiseen osana ehdotettavaa menettelyä. Jos käräjäoikeudessa tehdyn kuva- ja äänitallenteen tueksi laadittaisiin litterointi, erityisesti yksittäisten laajojen asioiden käsittely voisi muutoksenhakuvaiheessa tehostua. Litterointien hyötyjä tuodaankin esiin oikeudenkäymiskaaren 22 luvun 9 §:n säännöskohtaisissa perusteluissa (HE s. 66–67).

Tuomioistuinlaitoksen resurssien kohdentamisesta litterointien tekemiseen päättää oikeusministeriön sijaan Tuomioistuinvirasto. Tuomioistuinvirasto on itsenäinen keskusvirasto, jonka tehtäviin kuuluu tuomioistuinlain 19 a luvun 2 §:n 2 momentin 1 kohdan nojalla päättää hyväksytyn talousarvion mukaisesti määrärahojen jakamisesta tuomioistuimille siltä osin kuin mää-

rärahaa ei ole myönnetty suoraan tuomioistuimelle. Resurssien kohdentamisesta litterointiin yksittäisessä tuomioistuimessa päättää kukin tuomioistuin omien määrärahojensa puitteissa.

Tältä osin on huomattava sekin, että uudistus todennäköisesti johtaisi sihteerityön vähentymiseen hovioikeuksissa, kun työtä esimerkiksi liittyen todistajien kutsumiseen pääkäsittelyyn ei olisi enää nykyisessä laajuudessa. Ruotsissa uudistus vähensi sihteerityön tarvetta (Resursfördelningen efter EMR. Domstolsverkets rapportserie 2010:3, s. 41). Yhden sihteerin vuosipalkkakustannus valtiotyönantajalle käräjäoikeudessa ja hovioikeudessa on Tuomioistuinvirastosta saadun tiedon mukaan tällä hetkellä keskimäärin noin 41 000 euroa.

Oikeusministeriön kanta siis on, että siitä, mitä hallitus on esittänyt, ei ole tältä osin syytä poiketa.

Esitutkintakuulusteluiden tallentaminen

Esitutkintakertomusten tallentamista voidaan harkita useasta eri näkökulmasta. Mahdollista olisi tallentaa esitutkintakertomukset niin, että suullinen todistelu otettaisiin esitutkinnassa tehdyiltä tallenteilta oikeudenkäynnissä vastaan samalla tavalla kuin hallituksen esityksessä ehdotetaan toimittavaksi käräjäoikeudessa esitettyjen kertomusten suhteen. Näin voitaisiin menetellä kaikissa asioissa tai vain joissain tilanteissa. Esitutkintakertomukset voitaisiin tallentaa myös jossakin muussa tarkoituksessa kuin käytettäväksi todisteena oikeudenkäynnissä.

Siirtymistä menettelyyn, jossa esitutkintakertomuksista tehtäisiin kuva- ja äänitallenne, jolta suullinen todistelu lähtökohtaisesti vastaanotettaisiin asian käsittelyssä tuomioistuimessa, on arvioitu hallituksen esityksessä vaihtoehtoisena toteuttamistapana. Sitä on päädytty pitämään epätarkoituksenmukaisena (HE s. 43–44). Oikeusministeriön käsityksen mukaan myöskään lakivaliokunnalle annetuissa asiantuntijalausunnoissa ei esitä siirtymistä tällaiseen menettelyyn yleisesti kaikissa asioissa.

Sen sijaan ainakin *eduskunnan oikeusasiamies, Suomen Tuomariliitto* ja *oikeuspsykologian dosentti Julia Korkman* suhtautuvat myönteisesti esitutkintakuulustelujen tallentamiseen etupäässä jossain muussa tarkoituksessa kuin todisteena käytettäväksi, esimerkiksi kuulusteltavien oikeusturvan parantamiseksi, perusteettomien painostusväitteiden torjumiseksi tai kuulustelujen laadun kehittämiseksi.

Lisäksi *Syyttäjälaitos, Etelä-Suomen oikeusapu- ja edunvalvontapiiri* ja *oikeuspsykologian dosentti Julia Korkman* ehdottavat, että esitutkinnassa tehtyjä tallenteita voitaisiin käyttää oikeudenkäynnissä todisteena nykyistä laajemmin.

Oikeusministeriön vastaus:

Oikeusministeriö katsoo, kuten eräät lausunnonantajat, ettei esitutkintakertomusten tallentaminen etupäässä jossain muussa tarkoituksessa kuin todisteena käytettäväksi ole vaihtoehto nyt käsiteltävänä olevalle uudistukselle. Tämä hallituksen esitys koskee suullisen todistelun tallentamista käytettäväksi todisteena muutoksenhaussa, ei esitutkintamenettelyn yleistä kehittämistä. Sen vuoksi esitutkintakertomusten tallentamista ei ole arvioitu tästä näkökulmasta käsiteltävänä olevan hallituksen esityksen valmistelussa.

Kysymys on sen sijaan tällä hetkellä arvioitavana oikeusministeriön asettamassa rikosprosessin tehostamistyöryhmässä. Tuon työryhmän tavoitteena on tehostaa ja nopeuttaa rikosasioiden käsittelyä siihen liittyvien hallitusohjelmaan kirjattujen tavoitteiden saavuttamiseksi ottaen erityisesti huomioon niin sanotussa LEAN-raportissa (Oikeusministeriön selvityksiä ja ohjeita 2020:6) esitetyt kehittämisehdotukset. Raportin mukaan lähtökohtana tulisi olla, että rikoksesta epäillyn kuulustelut taltioidaan videolle. Työryhmän toimikausi päättyy 31.12.2021.

Esitutkinnassa tehtyjen tallenteiden nykyistä laajemmasta käyttämisestä oikeudenkäynnissä oikeusministeriö lausuu seuraavaa.

Oikeudenkäymiskaaren 17 luvun 24 §:n 2 momentin mukaan esitutkintapöytäkirjaan tai muulle asiakirjalle merkittyä tai muulla tavalla tallennettua lausumaa voidaan käyttää oikeudenkäynnissä todisteena, jos lausuman antajaa ei voida kuulustella pääkäsittelyssä tai pääkäsittelyn ulkopuolella taikka hän on jäänyt asianmukaisista toimenpiteistä huolimatta tavoittamatta, eikä asian ratkaisemista tulisi enää viivyttää.

Pykälän 3 momentin mukaan seuraavien esitutkinnassa videotallenteeseen tai siihen rinnastettavaan muuhun kuva- ja äänitallenteeseen tallennettua kuulustelua voidaan käyttää todisteena, jos syytetylle on varattu asianmukainen mahdollisuus esittää kuulusteltavalle kysymyksiä:

1) henkilö, joka ei ole täyttänyt 15 vuotta tai jonka henkinen toiminta on häiriintynyt;

2) 15–17-vuotias asianomistaja, joka on erityisen suojelun tarpeessa ottaen huomioon etenkin hänen henkilökohtaiset olosuhteensa ja rikoksen laatu;

3) rikoslain 20 luvun 1, 2, 4, 5, 6, 7 tai 7 b §:ssä tarkoitetun seksuaalirikoksen 15–17-vuotias asianomistaja, joka ei halua tulla oikeudenkäyntiin kuultavaksi;

4) rikoslain 20 luvun 1, 2, 4, 5, 6, 7 tai 7 b §:ssä tarkoitetun seksuaalirikoksen 18 vuotta täyttänyt asianomistaja, jos kuuleminen oikeudenkäynnissä vaarantaisi hänen terveytensä tai aiheuttaisi muuta vastaavaa merkittävää haittaa.

Viitatut rikoslain pykälät koskevat raiskausta, törkeää raiskausta, pakottamista seksuaaliseen tekoon, seksuaalista hyväksikäyttöä, lapsen seksuaalista hyväksikäyttöä, törkeää lapsen seksuaalista hyväksikäyttöä ja törkeää lapsenraiskausta.

Näin ollen on jo voimassa olevan lain mukaan mahdollista, että suojan tarpeessa olevan asianomistajan kertomus otetaan vastaan esitutkinnassa tehdyltä tallenteelta.

Esitutkinnassa tehtyjen tallenteiden hyödyntäminen todisteena on mahdollista myös siinä tilanteessa, että todistaja on jäänyt asianmukaisista toimenpiteistä huolimatta tavoittamatta, eikä asian ratkaisemista tulisi enää viivyttää, esimerkiksi poistunut maasta. Näin voidaan menetellä silloinkin, kun vastakuulusteluoikeus ei ole toteutunut.

Siltä varalta, ettei lainsäädäntöä nykyisellään pidettäisi riittävänä, oikeusministeriö tuo esiin seuraavaa.

Kyseisenkaltainen sääntely on oikeudenkäyntimenettelyn perusperiaatteisiin nähden poikkeuksellista. Lähtökohta on, että kaikki asiaan vaikuttava todistelu esitetään oikeudenkäynnissä, jossa asia ratkaistaan. Euroopan ihmisoikeustuomioistuin on vakiintuneesti katsonut, että vaikka poikkeukset ovat eräissä tilanteissa mahdollisia, kaikki syytetyn syyllisyyttä tukevat todisteet tulee lähtökohtaisesti esittää julkisessa ja kontradiktorisessa (eli sellaisessa, jossa asianosaisilla on tilaisuus esittää näkemyksensä toistensa lausumista) oikeudenkäynnissä hänen läsnä ollessaan (ks. esim. suuren jaoston ratkaisut Schatschaschwili v. Saksa 15.12.2015, kohta 103 ja Al-Khawaja ja Tahery v. Yhdistynyt kuningaskunta, kohta 118).

Esitutkintakertomusten laajempi käyttäminen oikeudenkäynnissä tarkoittaisi pääkäsittelyssä tapahtuvan kuulustelun korvaamista esitutkintakertomuksella. Perustuslakivaliokunnan mukaan sääntelyyn, jossa kuulusteluoikeutta pääkäsittelyssä rajoitetaan, tulee lähtökohtaisesti suhtautua erittäin pidättyvästi (PeVL 39/2014 vp s. 3). Perustuslakivaliokunnan myötävaikutuksella säädetyn oikeudenkäymiskaaren 17 luvun 24 §:n muuttaminen edellyttäisikin perustuslakivaliokunnan arviota.

Lisäksi tulee ottaa huomioon, että oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin ytimessä on vaatimus siitä, että asianosaisten tulee saada esittää kysymyksiä vastapuolensa todistajille. Vastakuulusteluoikeuden varmistaminen esitutkintatallenteisiin perustuvassa suullisen todistelun vastaanottamisessa edellyttäisi, että asianosaisille tarjottaisiin esitutkinnassa oikeus esittää kysymyksiä henkilöille, joiden kertomukset otettaisiin oikeuden-

käynnissä vastaan tallenteelta. Se muuttaisi esitutkintaa oikeudenkäyntimäisemmäksi ja siirtäisi asian käsittelyn painopistettä kohti esitutkintaa, pois riippumattomilta tuomioistuimilta. Se ei myöskään olisi omiaan nopeuttamaan esitutkintaa.

Perusteltua ei myöskään olisi jättää näin keskeisen ja perusoikeusherkän oikeudenkäyntimenettelyn osan käyttöalaa määräytyväksi sen mukaan, mihin toimijoilla on kulloinkin resursseja tai mitä he yksittäisissä asioissa pitävät tarkoituksenmukaisena.

Oikeudenkäymiskaaren 17 luvun 24 § tuli voimaan vuonna 2016 osana todistelua koskevan lainsäädännön uudistamista (732/2015). Silloin muun muassa laajennettiin edellytyksiä ottaa vastaan todistelua esitutkintatallenteelta rikoksen uhrin suojelemiseksi. Todistelulainsäädäntö liittyy oikeusvaltion perusteisiin, joten sen muuttamiseen näin nopeasti on aihetta suhtautua pidättyvästi, eikä siihen tulisi ryhtyä ilman selvitystä nykyisen sääntelyn toimivuudesta.

Tällaista arviointia ollaan kuitenkin jo tällä hetkellä tekemässä ihmiskauppa-rikosten ja niiden lähirikosten osalta. Se on eräs toimenpiteistä valtioneuvoston hyväksymässä ihmiskaupan vastaisessa toimintaohjelmassa (Suomi torjuu ihmiskauppaa. Ihmiskaupan vastainen toimintaohjelma. Oikeusministeriön mietintöjä ja lausuntoja 2021:15, toimenpide 32). Asia on esillä edellä mainitussa rikosprosessin tehostamistyöryhmässä.

Oikeusministeriön kanta siis on, että siitä, mitä hallitus on esittänyt, ei ole tältä osin syytä poiketa.

VI Perustuslakivaliokunnan lausunto PeVL 43/2021 vp

Perustuslakivaliokunta on 23. marraskuuta 2021 antanut lakivaliokunnalle lausunnon PeVL 43/2021 vp nyt käsiteltävänä olevasta hallituksen esityksestä.

Perustuslakivaliokunta esittää, että lakiehdotukset voidaan käsitellä tavallisen lain säätämisjärjestyksessä.

Oikeusministeriö tekee perustuslakivaliokunnan lausunnosta kaksi huomiota.

Ensinnäkin lausunnon kohdassa 7 perustuslakivaliokunta korostaa sitä hallituksen esityksessäkin mainittua seikkaa, että arvioitaessa [oikeudenkäymiskaaren 26 luvun uuden 15 a §:n 1 momentissa tarkoitetun uudelleenkuulustelun edellytykseksi ehdotetun] erityisen syyn käsillä oloa tulee ottaa huomioon Euroopan ihmisoikeussopimuksen 6 artikla ja sitä koskeva ratkaisukäytäntö. Uudelleenkuulustelu on toimitettava, jos oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin turvaaminen sitä edellyttää.

Oikeusministeriö jakaa perustuslakivaliokunnan käsityksen. Mainitun momentin säännöskohtaisissa perusteluissa todetaankin, että oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin turvaaminen voisi joskus olla erityinen syy uudelleenkuulustelulle. Tältä osin tulisi ottaa huomioon erityisesti Euroopan ihmisoikeussopimuksen 6 artikla ja sitä koskeva ratkaisukäytäntö (HE s. 74).

Asian merkityksen vuoksi oikeusministeriö esittää, että lakivaliokunta toistaisi mietintönsä perusteluissa hallituksen esityksessä lausutun siitä, että oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin turvaaminen voisi olla erityinen syy kuulustella käräjäoikeudessa kuulusteltua henkilöä uudelleen hovioikeudessa.

Toiseksi lausunnon kohdassa 10 perustuslakivaliokunta toteaa, että [oikeudenkäymiskaaren 26 luvun uuden 15 a §:n 3 momentissa säädettäväksi ehdotettu mahdollisuus esittää suullista todistelua viittaamalla siihen eli niin sanottu viittausmenettely] on omiaan heikentämään oikeudenkäynnin välittömyyttä, ja se myös kaventaa jossakin määrin oikeudenkäynnin julkisuuden toteutumista. Sääntelyn vaikutukset perustuslain 21 §:ssä turvattuihin oikeuksiin huomioon ottaen säännöksen soveltamisedellytykset jäävät perustuslakivaliokunnan mielestä varsin väljiksi. Perustuslakivaliokunta kehottaa lakivaliokuntaa harkitsemaan säännöksen sanamuodon täsmentämistä. Perustuslakivaliokunta korostaa myös oikeudenmukaisen

oikeudenkäynnin vaatimusten huomioon ottamista harkittaessa todistelun esittämistä viittaamalla.

Hallitus esittää säädettäväksi oikeudenkäymiskaaren 26 luvun uuden 15 a §:n 3 momentissa, että käräjäoikeudessa tehdyltä kuva- ja äänitallenteelta vastaanotettava suullinen todistelu voidaan esittää pääkäsittelyssä kokonaan tai osittain viittaamalla siihen, jos hovioikeus harkitsee tämän soveliaaksi.

> Tämä koskisi viittaussäännösten nojalla myös korkeimman oikeuden suullista käsittelyä (oikeudenkäymiskaaren 30 luvun 20 §:n muutosehdotus) ja menettelyä käräjäoikeudessa silloin, kun käräjäoikeus vastaanottaisi suullista todistelua asiassa aiemmin tehdyltä kuva- ja äänitallenteelta (ehdotetut oikeudenkäymiskaaren 6 luvun 12 §, 6 luvun 12 a § ja 17 luvun 59 § sekä oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 6 luvun 12 § ja 12 a §).

Soveliaisuusharkinnan sisältöä avataan oikeudenkäymiskaaren 26 luvun 15 a §:n 3 momentin säännöskohtaisissa perusteluissa. Perusteluissa tuodaan esiin, että hovioikeuden tulisi soveliaisuusharkinnassaan kiinnittää huomiota erityisesti menettelytavalla saavutettaviin prosessitaloudellisiin hyötyihin. Hovioikeuden tulisi punnita menettelytapaa kuitenkin aina myös laajemmin asian asianmukaisen käsittelyn ja oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin toteutumisen näkökulmasta (HE s. 76).

Hovioikeuden tulisi siten jo hallituksen esityksenkin mukaan ottaa viittausmenettelyn soveliaisuutta harkitessaan huomioon ne seikat, joita perustuslakivaliokunta korostaa lausunnossaan.

Perustuslakivaliokunnan lausunto huomioon ottaen säännöstä voitaisiin kuitenkin täsmentää nostamalla säädöstasolle momentin säännöskohtaisissa perusteluissa mainittuja seikkoja. Momentti voisi kuulua esimerkiksi seuraavasti (lisäys tummennettuna):

> Käräjäoikeudessa tehdyltä kuva- ja äänitallenteelta vastaanotettava suullinen todistelu voidaan esittää pääkäsittelyssä kokonaan tai osittain viittaamalla siihen, jos hovioikeus harkitsee tämän **asian laatu ja siinä esitettävän suullisen todistelun määrä huomioon ottaen** soveliaaksi. Hovioikeus perehtyy viittaamalla esitettyyn suulliseen todisteluun asianosaisten ja yleisön läsnä olematta.

Mietinnössään lakivaliokunta voisi todeta hallituksen esitykseen (s. 76) viitaten, että suullisen todistelun määrää koskeva edellytys ohjaisi hovioikeutta sallimaan suullisen todistelun esittämisen viittaamalla siihen ennen muuta silloin, kun hovioikeudessa esitettäisiin paljon suullista todistelua. Menettelytavan prosessitaloudelliset hyödyt olisivat yleensä silloin suurimmillaan.

Lakivaliokunta voisi myös todeta, että asian laatua koskeva edellytys merkitsisi, että hovioikeuden tulisi soveliaisuusharkinnassa ottaa huomioon myös muut hallituksen esityksessä (s. 76) mainitut seikat. Niistä erityistä painoa tulisi antaa oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin toteutumiselle.

Aiheellista voisi olla myös toistaa se hallituksen esityksessä (s. 72 ja 76) mainittu seikka, että asianosaisia tulisi kuulla ennen kuin hovioikeus päättää, salliiko se suullisen todistelun esittämisen viittaamalla siihen kokonaan tai osittain.

VII Oikeusministeriön muutosehdotukset

Yhteenvetona edellä kerrotusta oikeusministeriö ehdottaa, että lakiehdotuksia muutettaisiin seuraavasti (lisäykset suhteessa hallituksen esitykseen tummennetulla, poistot yliviivattuna):

Oikeudenkäymiskaaren 2 luvun 8 §:n 3 momentti:

> Yksi jäsen voi lisäksi päättää, että asiassa toimitetaan pääkäsittely, ja tehdä pääkäsittelyn toimittamiseen liittyvät ratkaisut sekä päättää myös muista asian valmisteluun liittyvistä

toimenpiteistä ja asian valmistelussa vahvistaa sovinnon. **Yksi jäsen ei kuitenkaan voi hylätä pyyntöä käräjäoikeudessa kuulustellun henkilön kuulustelemisesta pääkäsittelyssä henkilökohtaisesti uudelleen tai lisäkysymysten esittämistä varten.** Yhden jäsenen toimivaltaan kuuluvissa asioissa yksi jäsen voi päättää myös puolustajan, oikeudenkäyntiavustajan ja tukihenkilön palkkiosta ja kulujen korvaamisesta sekä velvollisuudesta korvata oikeudenkäyntikulut ja todistelukustannukset.

Oikeudenkäymiskaaren 17 luvun 53 §:

Tuomioistuin voi rikosasiassa päättää, jos se on anonyymin todistajan henkilöllisyyden salaamiseksi välttämätöntä, että häntä kuullaan pääkäsittelyssä näkösuojan takaa tai vastaajan läsnä olematta taikka hänen henkilökohtaisesti läsnä olematta käyttäen puhelin- tai videoyhteyttä taikka muuta soveltuvaa teknistä tiedonvälitystapaa. Todistajan ääni voidaan kuulemisessa myös muuntaa siten, ettei anonyymiä todistajaa voi siitä tunnistaa.

Asianosaisille on varattava tilaisuus esittää anonyymille todistajalle kysymyksiä.

Sen estämättä, mitä 51 §:n 3 momentissa säädetään, anonyymiä todistajaa kuullaan yleisön läsnä olematta, jos se on anonyymin todistajan henkilöllisyyden salaamiseksi välttämätöntä.

~~Sen estämättä, mitä 22 luvun 6 §:n 1 momentissa säädetään, anonyymin todistajan kuulemisesta käräjäoikeudessa tallennetaan vain ääni, jos se on anonyymin todistajan henkilöllisyyden salaamiseksi välttämätöntä.~~

Oikeudenkäymiskaaren 22 luvun 6 §:

> Todistajan, asiantuntijan sekä todistelutarkoituksessa kuullun asianosaisen tai muun henkilön kuulustelusta on käräjäoikeudessa tehtävä kuva- ja äänitallenne.
>
> Jos kuva- ja äänitallenteen tekeminen ei ole mahdollista, kuulustelun keskeinen sisältö on merkittävä pöytäkirjaan. Pöytäkirjattu kuulustelu on heti luettava ja pöytäkirjaan on merkittävä kuulusteltavan ilmoitus siitä, onko kuulustelun sisältö ymmärretty oikein.
>
> **Kuulustelusta tallennetaan kuitenkin vain ääni, jos se on anonyymin todistajan henkilöllisyyden salaamiseksi välttämätöntä tai jos siihen on muu erityisen painava syy.**

Oikeudenkäymiskaaren 26 luvun 15 a §:

> Käräjäoikeudessa vastaanotettu suullinen todistelu otetaan pääkäsittelyssä vastaan käräjäoikeudessa tehdyltä kuva- ja äänitallenteelta, jollei ole erityistä syytä kuulustella käräjäoikeudessa kuulusteltua henkilöä henkilökohtaisesti uudelleen.
>
> Käräjäoikeudessa kuulusteltua henkilöä voidaan kuulustella pääkäsittelyssä henkilökohtaisesti myös lisäkysymysten esittämistä varten, jos se on hovioikeudessa vedottujen uusien seikkojen tai todisteiden vuoksi taikka muusta syystä tarpeen asian selvittämiseksi.
>
> Käräjäoikeudessa tehdyltä kuva- ja äänitallenteelta vastaanotettava suullinen todistelu voidaan esittää pääkäsittelyssä kokonaan tai osittain viittaamalla siihen, jos hovioikeus harkitsee tämän **asian laatu ja siinä esitettävän suullisen todistelun määrä huomioon ottaen** soveliaaksi. Hovioikeus perehtyy viittaamalla esitettyyn suulliseen todisteluun asianosaisten ja yleisön läsnä olematta.

Turvatarkastuksista tuomioistuimissa annetun lain 5 §:n 3 momentti:

> Turvatarkastajalla on myös oikeus 1 momentissa säädetyin tavoin tarkastaa henkilö, joka haluaa katsoa tuomioistuimessa kuva- ja äänitallennetta, ja hänen mukanaan olevat tavarat sen selvittämiseksi, ettei hänellä ole **kuva- ja äänitallennetta katsoessaan** mukanaan kuvan tallentamiseen soveltuvaa välinettä, jos on perusteltua aihetta epäillä, että henkilö tallentaisi oikeudettomasti kuvaa kuva- ja äänitallenteesta. Turvatarkastajalla on samoin edellytyksin oikeus ottaa pois tarkastuksessa tai muuten löydetty kuvan tallentamiseen soveltuva väline **kuva- ja äänitallenteen katsomisen ajaksi**.

Nämä muutokset merkitsisivät sitä, että laissa oikeudenkäymiskaaren muuttamisesta (1. lakiehdotus) tulisi johtolause kirjoittaa näin:

> Eduskunnan päätöksen mukaisesti
>
> kumotaan oikeudenkäymiskaaren 22 luvun 13 § ja 26 luvun 24 a §, sellaisina kuin ne ovat, 22 luvun 13 § laissa 768/2002 ja 26 luvun 24 a § laeissa 381/2003 ja 732/2015,
>
> muutetaan **2 luvun 8 §:n 3 momentti**, 5 luvun 17 §:n 1 momentti, 6 luvun 2 a §:n 1 momentti ja 12 §, 17 luvun 48 §:n 1 momentti ja 59 §:n 1 momentti, 22 luvun 5 §:n 1 momentin 3 kohta sekä 6, 9 ja 10 §, 24 luvun 7 §:n 1 momentin 4 kohta ja 15 §:n 1 momentin 4 kohta, 25 luvun 15 §:n 2 momentti, 16 §:n 1 momentti ja 18 §:n 1 momentti, 25 a luvun 14 §:n 1 momentti, 26 luvun 9 §:n 2 momentti, 12 §:n 2 ja 3 momentti, 13 §:n 1 momentti, 18 §:n 3 momentti, 19 §:n 1 momentti, 20 §:n 2 momentti, 24 §:n 2 momentti, 27 §:n 1 ja 2 momentti, 27 luvun 5 § ja 30 luvun 20 §:n 1 momentti,

sellaisina kuin ne ovat, **2 luvun 8 §:n 3 momentti, 22 luvun 9 §, 25 luvun 15 §:n 2 momentti sekä 26 luvun 9 §:n 2 momentti ja 12 §:n 2 ja 3 momentti laissa 381/2003**, 5 luvun 17 §:n 1 momentti ja 6 luvun 12 § laissa 1052/1991, 6 luvun 2 a §:n 1 momentti laissa 595/1993, 17 luvun 48 §:n 1 momentti ja 59 §:n 1 momentti laissa 732/2015, 22 luvun 5 §:n 1 momentin 3 kohta, 25 luvun 18 §:n 1 momentti ja 26 luvun 24 §:n 2 momentti laissa 768/2002, 22 luvun 6 ja 10 § laissa 1064/1991, ~~22 luvun 9 §, 25 luvun 15 §:n 2 momentti sekä 26 luvun 9 §:n 2 momentti ja 12 §:n 2 ja 3 momentti laissa 381/2003~~, 24 luvun 7 §:n 1 momentin 4 kohta ja 15 §:n 1 momentin 4 kohta, 26 luvun 18 §:n 3 momentti, 19 §:n 1 momentti, 20 §:n 2 momentti ja 27 §:n 1 ja 2 momentti sekä 27 luvun 5 § laissa 165/1998, 25 luvun 16 §:n 1 momentti laissa 362/2010, 25 a luvun 14 §:n 1 momentti laissa 650/2010, 26 luvun 13 §:n 1 momentti laissa 683/2016 ja 30 luvun 20 §:n 1 momentti laissa 104/1979, sekä

lisätään 6 lukuun uusi 12 a §, 17 luvun 46 §:ään, sellaisena kuin se on laissa 732/2015, uusi 2 momentti ~~ja 53 §:ään, sellaisena kuin se on laissa 732/2015, uusi 4 momentti~~, 22 luvun 5 §:n 1 momenttiin, sellaisena kuin se on laissa 768/2002, uusi 4 kohta, 26 lukuun uusi 15 a §, luvun 23 §:ään, sellaisena kuin se on laeissa 165/1998 ja 732/2015, uusi 2 momentti, jolloin nykyinen 2 momentti siirtyy 3 momentiksi, luvun 24 §:ään, sellaisena kuin se on laissa 768/2002, uusi 2 momentti, jolloin muutettu 2 momentti siirtyy 3 momentiksi, ja luvun 27 §:ään, sellaisena kuin se on laissa 165/1998, uusi 2 ja 3 momentti, jolloin muutettu 2 momentti ja nykyinen 3 momentti siirtyvät 4 ja 5 momentiksi,

seuraavasti: